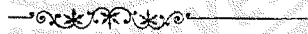

หนังสือเทศน์ พระปฐมสมโพธิ์

สมเด็จพระสังฆราช วัดราชประดิษฐทรงนิพนธ์

สำหรับเทศน์วิศาขบูชา

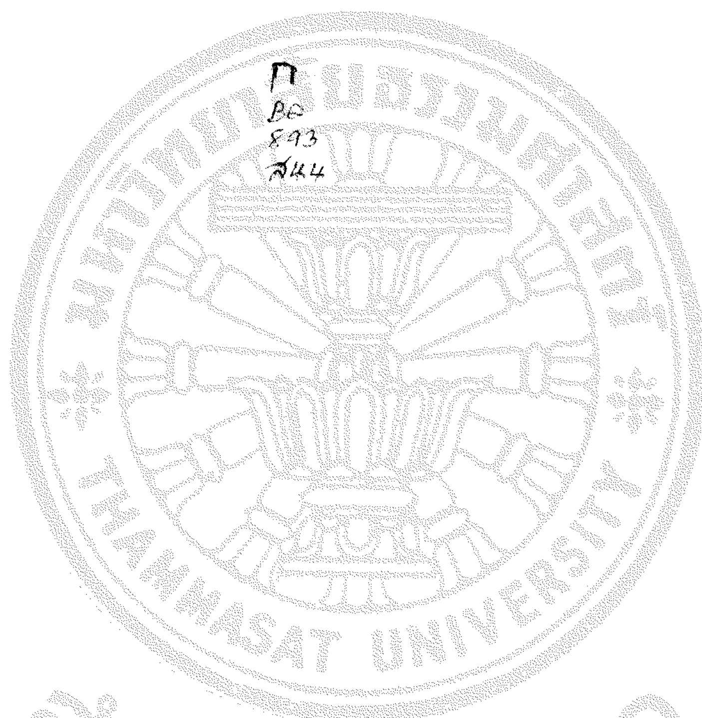

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

มหาอำมาตย์ตรี พระยาสุริยราชวราภัย

เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๖๖

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
THAMMASAT UNIVERSITY
สำนักหอสมุด

คำนำ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ มหาอำมาตย์ตรี พระยาสุริยราชวราภัย ต ม, ร จ พ, ผู้ว่าราชการจังหวัดธัญญะบุรี คุณหญิงเจริญสุริยราชวราภัย กับบุตรธิดา ซึ่งช่วยกันเปนเจ้าภาพ มาแจ้งความยังหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ว่ามีศรัทธาจะพิมพ์หนังสือแจกสักเรื่องหนึ่ง ขอให้กรรมการหอพระสมุดฯ ช่วยเลือกเรื่องหนังสือให้ และมีความประสงค์จำนงใจจะให้ข้าพเจ้าแต่งเรื่องประวัติพระยาสุริยราชวราภัย พิมพ์ไว้ในหนังสือนั้นพอเปนที่ระฦกแก่ญาติมิตรด้วย

ในส่วนเรื่องหนังสือซึ่งจะแจกในงานศพพระยาสุริยราชวราภัย ข้าพเจ้าได้เลือกเทศนาเรื่องพระปฐมสมโพธิ ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชปุสฺสเทว วัดราชประดิษฐ ทรงพระนิพนธ์สำหรับถวายเทศนาในงานพระราชพิธีวิสาขบูชาเมื่อรัชกาลที่ ๔ เปนเทศนา ๓ กัณฑ์ ด้วยเปนพระราชนิพนธ์ของท่านผู้ซึ่งคนทั้งหลายนับถือกันว่าเปนปราชญ์ มีปฏิภาณในทางเทศนาอย่างเอกในสมัยของท่าน แม้ทางปฏิภาณจะต่างกับอย่างที่นิยมกันในสมัยนี้ก็ดี เห็นว่าควรจะปรากฎอยู่เปนแบบแผนแก่นักเรียนทั้งปวง และทั้งเรื่องพระปฐมสมโพธินั้นเล่าก็เปนเรื่องพระพุทธประวัติ พิมพ์แจกแพร่หลาย ย่อมเปนกุศลสืบอายุพระสาสนาให้ถาวรวัฒนาการ จึงเห็นว่าเปนประโยชน์ด้วยประการนี้

ส่วนเรื่องประวัติพระยาสุริยราชวราภัยนั้น ที่จะให้ข้าพเจ้าเรียบเรียงก็ควรอยู่ ด้วยข้าพเจ้าเลี้ยงพระยาสุริยราชวราภัยมาแต่เด็ก ดูเหมือนจะได้รู้เรื่องประวัติยิ่งกว่าผู้อื่นโดยมาก อีกประการหนึ่ง ข้าพเจ้ารู้สึกว่าพระยาสุริยราชวราภัยเปนผู้มีคุณูปการแก่ข้าพเจ้ามาแต่ก่อนคนหนึ่ง จึงเต็มใจที่จะเรียบเรียงเรื่องประวัติต่อไปนี้.

ประวัติ

มหาอำมาตย์ตรี พระยาสุริยราชวรานุวัติ (จร รัตนปิณฑะ)

พระยาสุริยราชวรานุวัติ (จร รัตนปิณฑะ) เกิดในรัชกาลที่ ๕ เมื่อ ณวันพฤหัสบดี เดือน ๔ ขึ้น ๔ ค่ำ ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๑๓ เปนบุตรหมื่นศัสกรพินาศ (ปิ่น รัตนปิณฑะ) ปลัดกรมหมื่นราชศักดิสโมสร

หมื่นศัสกรพินาศ (ปิ่น รัตนปิณฑะ) นั้นเดิมบวชอยู่วัดบวรนิเวศ แต่ครั้งพระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงผนวชอยู่วัดนั้น ได้คุ้นเคยชอบพอกับพระยาอภัยรัตนามาตย์ (ดิษ โรจนดิษ) คุณตาของข้าพเจ้าเมื่อยังเปนมหาดเล็กข้าหลวงเดิมอยู่ที่วัดบวรนิเวศ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๔ หมื่นศัสกรพินาศได้เปนพระครูถานานุกรมของ สมเด็จ พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ แล้วเกิดเบื่อหน่ายพรหมจรรย์ จึงลาสิกขามาอยู่กับคุณตาข้าพเจ้าประจวบเวลาท่านหาตัวผู้ซึ่งสมควรจะเปนพี่เลี้ยงจางวางกรมหมื่นราชศักดิสโมสรเมื่อยังทรงพระเยาว์ จึงเลือกนายปิ่นเปนจางวาง ได้อยู่ในตำแหน่งนั้นมาจนทรงรับกรมในรัชกาลที่ ๕ ก็โปรดให้เลื่อนขึ้นเปนปลัดกรม

เมื่อพระยาสุริยราชวรานุวัติอายุได้สัก ๓ ขวบหรือ ๔ ขวบกำพร้ามารดา คุณหญิงวันนาข้าพเจ้ารับมาเลี้ยงเปนบุตรบุญธรรม แลยกให้เปนมหาดเล็กของข้าพเจ้า แต่เมื่ออายุถึงคราวเล่าเรียนท่านฝากให้ ไปเรียนหนังสือที่วัดพิชัยญาติจนรู้หนังสือพออ่านออกเขียนได้แล้วจึงกลับมาอยู่กับข้าพเจ้าในสมัยเมื่อข้าพเจ้าเปนผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็ก ฯ พระยาสุริยราชวรานุวัติ ได้เปนมหาดเล็กตามติดตัวข้าพเจ้าแต่นั้นมา เมื่อจัดตั้งกรมศึกษาธิการขึ้น ข้าพเจ้าเปนอธิบดีรวมทั้งเปนผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กด้วย ได้ให้พระยาสุริยราชวรานุวัติ

ฝึกหัดอักษรสมัยในกรมศึกษาธิการอีกตอนหนึ่ง ได้ความรู้เพิ่มเติมขึ้นจนทำการเปนเสมียนได้ พระยาสุริยราชวราภัย จึ่งได้มีตำแหน่งรับราชการในกรมศึกษาธิการเปนเริ่มแรกเมื่อ พ,ศ. ๒๔๓๐ แต่เปนเพียงตำแหน่งเสมียนฝึกหัด ได้เงินเดือนๆ ละ ๖ บาท ครั้นข้าพเจ้าย้ายมาบัญชาการกระทรวงมหาดไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้ขอพระยาสุริยราชวราภัย ย้ายตามมาด้วย ให้มาเปนตำแหน่งนักการประจำตัวเสนาบดีต่อมา

อันตำแหน่งนักการประจำตัวเสนาบดีนั้น ถ้าว่าโดยน่าที่ก็เพียงคอยตามติดเสนาบดี สำหรับรับใช้สรอย แต่ถ้าเปนคนมีอุปนิสัยและเอาใจใส่สำเหนียกการงานอยู่แล้ว มีโอกาศในการที่จะศึกษาราชการในกระทรวงเสนาบดีของตนมาก เพราะเหตุที่ได้สดับตรับฟังและคุ้นเคยแก่กิจการที่เสนาบดีบัญชาและใช้สรอย ทั้งได้รู้จักผู้คนและได้เห็นขนบธรรมเนียมการงานต่างๆ เนื่องนิจ พระยาสุริยราชวราภัย ได้รับประโยชน์ศึกษาราชการกระทรวงมหาดไทย โดยโอกาศที่ได้เปนนักการประจำตัวเสนาบดีในครั้งนั้น เปนต้นที่จะมีคุณวุฒิถึงได้รับราชการในตำแหน่งต่างๆ จนตำแหน่งสูงในที่สุด แต่อาศรัยประจวบโอกาศอีกอย่างหนึ่ง ด้วยในสมัยนั้นเปนเวลาเริ่มจัดมณฑลเทศาภิบาลปกครองหัวเมือง กระทรวงมหาดไทยต้องหาตัวคนส่งออกไปรับราชการตามหัวเมืองปีละหลายๆคน ในครั้งนั้นข้าพเจ้ามีคนใช้ ซึ่งนับว่าได้ฝึกหัดเองติดตัวอยู่ ๒ คน คือขุนพินิจโวหาร (ทับ เปารยะ เดี๋ยวนี้เปนมหาอำมาตย์ตรี พระยาศรีธรรมบริรักษ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดพังงา) เปนเสมียน สำหรับตัวเสนาบดีคน ๑ พันวิเชียรจักร (จร รัตนปิณฑะ คือพระยาสุริยราชวราภัย) เปนตำแหน่งนักการสำหรับตัวเสนาบดีคน ๑ เดิมข้าพเจ้าไม่ได้คิดจะให้คนทั้ง ๒ นี้ออกไปรับราชการหัวเมือง แต่เมื่อเจ้าพระยายมราช (เวลานั้นยังเปนที่พระยาสุขุมนัยวินิต) เปนตำแหน่ง

สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครศรีธรรมราช หาตัวคนเปนกรมการอำเภอไม่ได้เต็มตำแหน่ง เจ้าพระยายมราชเคยอยู่ในกระทรวงมหาดไทยรู้จักคนทั้ง ๒ นั้น มาอ้อนวอนขอสักคนหนึ่ง ข้าพเจ้าจึ่งยอมให้พระยาสุริยราชวราภัยไปกับเจ้าพระยายมราช แต่ขอให้เปนตำแหน่งชั้นผู้น้อย เช่นปลัดอำเภอ ให้ทำการดูคุณวุฒิเสียก่อน เจ้าพระยายมราชจึ่งตั้งให้เปนปลัดอำเภอเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ (ส่วนพระยาศิริธรรมบริรักษ์ ทับ เปารยะ นั้น ยังคงอยู่กับข้าพเจ้าต่อมา จนได้เปนที่นายแถวนักษสาร นายเวรมหาดไทย แล้วเจ้าพระยาสุรพันธพิสุทธิ์ เมื่อเปนสมุหเทศาภิบาลมณฑลราชบุรี จึ่งขอเอาไปเปนปลัดจังหวัดเมืองเพ็ชรบุรี)

พระยาสุริยราชวราภัย เปนปลัด อำเภอ เมืองนครศรีธรรมราช อยู่ปี ๑ ถึง พ.ศ. ๒๔๓๙ ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเปนนายอำเภอลำพูน รับราชการอยู่ในจังหวัดนครศรีธรรมราชอีกปี ๑ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๔๐ เวลานั้นกรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ เปนตำแหน่งสมุหเทศาภิบาลมณฑลอยุธยา ทรงหาตัวปลัดอำเภอบางปอินให้เหมาะไม่ได้ ด้วยอำเภอบางปอินเปนที่พระราชวังมีการเสด็จพระราชดำเนินบ่อยหลาย ๆ ครั้ง ต้องการคนซึ่งรู้จักเจ้านายและข้าราชการ ทั้งให้มีกิริยาอัชฌาศรัยสมควรเข้าใกล้ชิดพระราชสำนัก กรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ทรงรู้จักพระยาสุริยราชวราภัยมาแต่ยังเปนนักการตามหลังข้าพเจ้าอยู่ จึ่งตรัสขอต่อเจ้าพระยายมราช เอาย้ายมาเปนปลัดอำเภอบางปอิน ซึ่งชั้นยศเสมอกับนายอำเภออื่นในสมัยนั้น แต่พระยาสุริยราชวราภัยเปนปลัดอำเภอบางปอินอยู่ไม่ถึงปี ประจวบเวลาตำแหน่งนายอำเภอราชคราม ซึ่งท้องที่ติดต่อกับอำเภอบางปอินทางข้างใต้ว่างลง อำเภอนั้นมีน่าที่ปราบปรามโจรผู้ร้ายทางลานเทและเกาะใหญ่เปนสำคัญ กรมขุนมรุพงศ์ ฯ ตรัสบอกข้าพเจ้าว่าจะทดลอง

พันวิเชียรจักร (พระยาสุริยราชวราภัย) ดูลักษณ์ แล้วตั้งไปเปนนายอำเภอราชคราม ในพ.ศ. ๒๔๔๐ นั้น พระยาสุริยราชวราภัยก็ไปทำการได้ดังพระหฤทัยกรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ จึ่งปรากฎคุณวุฒิของพระยาสุริยราชวราภัยในการปราบปรามโจรผู้ร้ายขึ้นอีกอย่างหนึ่ง แต่อยู่ในตำแหน่งนายอำเภอราชครามไม่ได้นานอีก เหตุด้วยเปนสมัยกำลังจัดการปกครองท้องที่ด้วยกันทุกมณฑล เทศาภิบาลต่างมณฑลต่างเสาะหาตัวคนให้เหมาะแก่ตำแหน่งน่าที่ราชการ ถ้าหาไม่ได้ก็มาเร่งเอาแก่กระทรวงมหาดไทย ครั้งนั้นปลัดจังหวัดสมุทสงครามว่างลง และจังหวัดนั้นมีการปราบปรามโจรผู้ร้ายเปนสำคัญยิ่งกว่าอย่างอื่น เทศาภิบาลมาขอตัวคนจากกระทรวงมหาดไทย ข้าพเจ้าจึงทูลขอพระยาสุริยราชวราภัยจากกรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ ส่งไปเปนปลัดจังหวัดสมุทสงครามเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ รับราชการอยู่ในตำแหน่งนั้นปี ๑ สมุหเทศาภิบาลมณฑลราชบุรี เสนอว่า พระยาสุริยราชวราภัย รู้ลันทัดทั้งแบบแผนวิธีการปกครองและวิธีปราบปรามโจรผู้ร้าย ขอให้เปนตำแหน่งข้าหลวงมหาดไทยมณฑลราชบุรี จะได้ใช้ให้เที่ยวตรวจจัดแบบแผนการปกครองอำเภอทั่วทั้งมณฑล จะเปนประโยชน์ยิ่งกว่าเปนปลัดอยู่เมืองเดียว พระยาสุริยราชวราภัยจึ่งได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเปนข้าหลวงมหาดไทยมณฑลราชบุรี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรบันดาศักดิ์เลื่อนจากที่พันวิเชียรจักรเปนหลวงโยธาสงคราม

พระยาสุริยราชวราภัย รับราชการในตำแหน่งข้าหลวงมหาดไทยมณฑลราชบุรีอยู่ ๓ ปี ถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ ตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดนครนายกว่างลง ถึงสมัยนั้นกรมขุนมรุพงศ์ศิริพัฒน์ได้ย้ายมาทรงบัญชาการมณฑลปราจิณบุรี ตรัสขอพระยาสุริยราชวราภัย ไปเปนผู้รั้งราชการจังหวัดนครนายก

ด้วยเคยทรงเห็นฝีมือทำการงานมาแต่ก่อน และจังหวัดนครนายกนั้นก็มีการปราบปรามโจรผู้ร้ายเปนสำคัญ พระยาสุริยราชวรานุวัตร จึ่งได้ย้ายจากมณฑลราชบุรี ไปรับราชการเปน ตำแหน่ง ผู้รั้งราชการ จังหวัดนครนายก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕ แล้วได้เปนตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดในปีนั้น ต่อมาถึง พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนบันดาศักดิ์ จาก ที่ หลวง โยธา สงคราม ขึ้นเปน พระพิบูลย์สงคราม ตามทำเนียบ ตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดนครนายก รับราชการในตำแหน่งนั้นต่อมาอีก ๒ ปี

มาถึงตอน นี้ พระยาสุริยราชวรานุวัตร มีเกียรติคุณปรากฏเปนส่วน พิเศษ ฉะเพาะตัว ว่าเปนผู้สันทัดทำการ "หักร้างถางพง" ในกระบวรปกครอง และเปนผู้มีใจ โดดเดี่ยวไม่เลือกที่อยู่ ประกอบ ด้วย ความ ซื่อตรง แล หมั่นเพียร เพราะฉนั้นในเวลาต้องการตัวคนไปเริ่มลงมือจัดวางแบบแผนการปกครองก็ดี หรือ ใน เวลา ที่เมือง ใด มีการหยุกหยิก ด้วย ผู้คนไม่กลม เกลียวกัน ก็ ดี พระยาสุริยราชวรานุวัตรมักถูกขอหรือถูกเลือกส่งไป "หักร้างถางพง" จังหวัดนั้น ในระหว่างแต่ พ.ศ. ๒๔๔๙ จน พ.ศ. ๒๔๕๗ พระยาสุริยราชวรานุวัตรถูกส่งไปว่าราชการถึง ๖ จังหวัด คือเมื่อต้น พ.ศ. ๒๔๔๙ ไปเปนผู้ว่าราชการจังหวัดไชยภูมิ ในมณฑลนครราชสิมา ในปลาย พ.ศ.๒๔๔๙ นั้นย้ายไปเปนผู้ว่าราชการเมืองปราณบุรีและเมืองประจวบคิรีขันธ์ ซึ่งรวมกันจัดตั้งเปนจังหวัดขึ้นใหม่ในมณฑลราชบุรี ถึง พ.ศ. ๒๔๕๐ ย้ายไปเปนผู้ว่าราชการจังหวัดพิจิตรในมณฑลพิษณุโลก ถึง พ.ศ. ๒๔๕๑ เมื่อสร้างทางรถไฟขึ้นไปถึงข้างเหนือ ย้ายไปเปนผู้ว่าราชการจังหวัดพิชัย รับราชการอยู่ในตำแหน่งนี้ อีก ๔ ปี

ในรัชกาลปัจจุบันนี้ เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๕ ตำแหน่งปลัดมณฑลเพ็ชรบูรณ์ว่างลง ข้าพเจ้าหาตัวผู้ซึ่งจะไปเปนตำแหน่งให้เหมาะแก่การไม่ได้ เหตุด้วยท้อง

ที่มณฑลเพ็ชร์บูรณ์เปนที่กันดาร และความไข้เจ็บชุกชุมไม่ใคร่มีใครสมัคไป ข้าพเจ้านึกถึงพระยาสุริยราชวราภัย เห็นว่าเปนคนใจกล้าแลโดดเดี่ยวไม่เคยเลือกที่อยู่ ถามตัวดูก็รับจะไป จึ่งได้ย้ายไปเปนปลัดมณฑลเพ็ชร์บูรณ์ รับราชการอยู่ในตำแหน่งนั้นปีหนึ่ง ถึง พ,ศ, ๒๔๕๖ พอหาตัวแทนได้ ประจวบเวลาผู้ว่าราชการจังหวัดนครราชสิมาว่างลง เห็นว่าพระยาสุริยราชวราภัยตรากตรำมามากแล้ว จึ่งย้ายมาเปนตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดนครราชสิมาอยู่ปีหนึ่ง ได้รับพระราชทานสัญญาบัตรบันดาศักดิ์ เลื่อนขึ้นจากที่พระพิบูลย์สงครามเปนพระยาสุริยราชวราภัย แต่รับราชการอยู่เมืองนครราชสิมาเพียงปีเศษ ถึงพ.ศ. ๒๔๕๗ เจ้าพระยายมราชเปนเสนาบดีกระทรวงนครบาลหาตัวผู้ว่าราชการจังหวัดธัญญบุรีซึ่งเปนท้องที่สำคัญในการปราบปรามโจรผู้ร้ายในมณฑลกรุงเทพ ฯ ขอพระยาสุริยราชวราภัยมาว่าราชการจังหวัดธัญญบุรี ข้าพเจ้าคิดเห็นว่าพระยาสุริยราชวราภัยได้ทำราชการตามหัวเมืองไกลมานานแล้ว จึ่งยอมให้เจ้าพระยายมราชรับย้ายมาเปนผู้ว่าราชการจังหวัดธัญญบุรี

พระยาสุริยราชวราภัย กับ ข้าพเจ้านับว่าแยกจากกันในทางราชการตั้งแต่มาว่าราชการจังหวัดธัญญบุรี ส่วนตัวข้าพเจ้าก็ออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในปีเดียวกันนั้น จึ่งมิได้ทราบเรื่องประวัติของพระยาสุริยราชวราภัยในตอนต่อมาโดยเลอียด ทราบแต่ว่าได้เลื่อนชั้นยศแลอัตราเงินเดือนขึ้นโดยลำดับ จนได้เปนที่มหาอำมาตย์ตรี อันนับว่าเปนชั้นสูงสุดซึ่งผู้ว่าราชการจะเปนได้ และไม่ได้ยินผู้ใดติเตียนว่าเกียจคร้านหรือคดโกงอย่างหนึ่งอย่างใด จึงเข้าใจว่ารับราชการดีในตอนปลายเสมอกับที่ได้ทำในตอนต้น แต่ในส่วนตัว เมื่อใดพระยาสุริยราชวราภัยเข้ามากรุงเทพ ฯ ก็มาเยี่ยมเยือน

ข้าพเจ้าโดยฉันมิตร ได้สังเกตเห็นในตอนปลายนี้รูปร่างกายซูดโซมลง ที่หลังจึ่งได้ทราบว่าเปนวรรณโรคภายใน อาการป่วยหนักลงจนถึงอนิจกรรม เมื่อวันที่ ๑ เมษายน ปีจอ พ,ศ, ๒๔๖๕ คำณวนอายุได้ ๕๓ ปี สิ้นเรื่องประวัติของพระยาสุริยราชวราภัย (จร รัตนปิณฑะ) เพียงเท่านี้.

กรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร ขออนุโมทนากุศลบุญราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งคุณหญิงเจริญ สุริยราชวราภัย และบุตรธิดาพร้อมกันบำเพ็ญการกุศลปลงศพสนองคุณมหาอำมาตย์ตรี พระยาสุริยราชวราภัย (จร รัตนปิณฑะ) ด้วยความกตัญญูกตเวที และได้พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ให้เปนประโยชน์แพร่หลาย หวังใจว่าผู้ที่ได้รับไปคงจะพอใจแลอนุโมทนาด้วยทั่วกัน

ดำรงราชานุภาพ

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๒๓ มกราคม พ,ศ, ๒๔๖๖

อารัมภกถาสำหรับ กัณฑ์ ที่ ๑

มหาทยาสมาโยค　　โพธิสัมภรเณหิโย

เหตุ สัม ปทภูเตสุ　　นิพ์พัตติ โตนรุตตโม

รูปกายธานุภาว　　ปหานญาณสิทธิยา

ผลสัม ปทภูตาย　　สุสมิท โธอ โนปโม

สัพพ โสสุทธ สันตาโน　　ทยาญาณณ์ณวาสโย

โคต เตน โคต โม พุท โธ　　ภควาอติวิสสุโต

ปโยคาสยสุทธิธิ　　สัก โตปการการ โก

วิสาข บุณ์ณ มายํว　　ชา โต อันติมชาติยา

บัต โต จอภิสัม โพธิ　　อโถ บีปรินิพ พุ โต

โถ เกชา โต จ โส สัตถา　　กรุณาเวค โจทิโต

เทวานํ มนุชา นัญจ　　อเนเกสม เนกธา

ทิฏฐธัมม สัม ปราย　　ปรมัตถป เภท โต

ติวิธัต เถยสา เธสิ　　ธัม เมน วิน เยนจ

สัทธัมมํ ติวิธํ โถ เก　　สัมม เทวปวัตติยิ

เอวํสุคตินิพพาน　　สุขัปปทยถารหํ

โถก ย โถกุตตรํมัคคํ　　โช เตต วาปรินิพพุ โต

อุเทต่วา โชตยิต่ วาน   ภาณุ อัฏ์ ฐังค โตยถา
สุจิรํนิพ์พุโต โส์บี   ธาตุมัต์ ตาวสิฏ์ฐโก
ปั๋จ์ฉิมาชนตาภูต   สัต์ตานุกัม์ปมานสา
คุ เณหิธรติเยว   ยตัส์ส ฐาติสาสนํ
สํ โฆจสาว โก ตัส์ส   ทิส์สเตธัม์มธาร โก
พุท์ธํอโน มนามัน์ตํ   ภควัน์ตํอนุต์ตรํ
สสัท์ธัม์มาริยสํฆํ   สัก์กัจ์จํนมิตูนหํ
ตัส์สอรหโต สัม์มา   สัม์พุท์ธัส์สสิ รึม โต
ยัจ์เฉรา นิปวัก์ขามิ   อุปั๋ต์ติยํปวัต์ติยํ
อทัส์ส เนจสํเขปา   ปุพ์พา เจรมติพ์พสา
ตัส์มิท์พ์หัป์ปสา ทาย   ปุญ์ญาภิวัฑ์ฒนายจ
สมาหิตา นิสาเมน์ตุ   สาธโว พุท์ธมามกา
เอวํ หิจิรกา โล โส   อาสัน์ โนวิยเหส์สติ
ต โตปสา โท คิฏ์ เฐย์ย   สัม์ พุท์ธ คุณนิส์สิโต
ยภิ วัฑ์ เฒย์ยภิย์ โยจ   โสสาต์ถโก หิตาวโห
ต โตปสาทการาบี   อชั์ ฌต์ ติกา จพาหิรา
ตัส์ โส์วา เทน สํสิท์ธา   สัม์ม เทวปวัต์ตยุน์ ติ

อธิบาย ความ ใน อา รัม ภกถา ว่า สม เด็จ พระ สัม มา สัม พุทธเจ้า ผู้อุดม กว่าสัตว์ โดยพระ คุณ สม บัติอัน พิ เศษพระ องค์ ใด อัน มหากรุณา สมาโยค ความ ประ กอบ โดย เอื้อ เฟื้อ ด้วย ดี ซึ่ง พระ กรุณา ใหญ่ ใน หมู่ สัตว์ มาก ไม่ มี ประ มาณ แล พระ อุสาห ที่ สา มารถ อาจ หาญ ทรง บำ เพญ โพธิสมภาร พุทธการก บารมีธรรม ยั่งยืนไม่ เสื่อม ถอย เปน ไป สิ้น กาล นาน นัก อัน จะ พึง นับ ด้วย โกฏิ แห่ง กัป เปน อัน มาก เปน เหตุ สัมปทาบริบูรณ์ ให้ บัง เกิด ขึ้น แล้ว พร้อม ครบ เสร็จ ด้วย ดี แล้ว ด้วย สำ เร็จ แห่ง รูป กาย แล อานุภาพ แล ปหานะการ สละกิเลศ แล ญาณะ พระปรีชา ที่ หยั่ง รู้ ประ จักษ์ ชัด สี่ คุณสมบัติ นี้ เปน ผล สัมปทา ผล ที่ สำ เร็จ เพราะ เหตุ เบื้อง ต้น ทั้ง สอง นั้น พระ องค์ พร้อม ผล สัมปทา ๔ ประ การ นั้น ไม่ มี ผู้ เปรียบ ปาน มี พระ สันดาน บริสุทธิ์ ด้วย ประ การ ทั้ง ปวง แล้ว แล เปน ที่ อยู่ แห่ง พระกรุณา แล พระ ญาณอัน กว้าง ใหญ่ ดัง ห้วง มหาสมุท ชลสาคร ฉนั้น พระ องค์ ทรง พระ ปรีชา ตรัส รู้ อริยสัจ ทรง พระ กรุณา แจก คุณ สม บัติ แก่ เวนัยนิกร ตาม บุรพูปนิสัย พระ องค์ ปรา กฏ โดย พระโคตร ว่า โคตโม พระโค ดม ดังนี้ ทรง บำ เพญ อุปการ แก่ สัตว์ ด้วย ประ โยค แล อาสัยอัน บริสุทธิ์ เปนสัตตูปการสัมปทา จึ่งรวมสัมปทาในพระองค์นั้นได้ ๓ ประการ

คือ เหตุ สัมปทา ๑ ผล สัมปทา ๑ สัตตูปการสัมปทา ๑ ซึ่ง เปน ที่ ตั้ง แห่ง สัทธา แล เลื่อมใส ของ บัณฑิตย์ชน เทพยดา มนุษย์ จะ ได้ ปรา รภ รำ พึง เปน อารมณ์ แล้ว ก่อ สร้าง สั่ง สม กุศล พิเศษให้ ไพบูลย์ ใน สันดาน

สม เด็จ พระ อังคีรสสักยมุนีโค ดม สัม มา สัม พุทธเจ้า พระ องค์นั้น มี มง คล สมัย พิเศษ ซึ่ง บุรพา จารย์ เจ้า หาก นิยม สัง เกต กำ หนด ไว้ ว่า

พระองค์บังเกิดประสูติจากมาตุคัพโภทรในปัจฉิมชาติ แลตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ แลเสด็จดับขันธปรินิพพาน ด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุสามสมัยนี้ ในวิสาขบุรณมีดิถีเพ็ญพระจันทรเสวยวิสาขฤกษ เปนมหามงคลกาล

แลสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์บังเกิดแล้วในโลก เปนพระสาศดาผู้สั่งสอนสัตว์ ให้ดำเนินตามด้วยปฏิบัติหนทางแห่งศุขประโยชน์ อันกำลังพระกรุณาหากตักเตือนให้ทรงพระอุสาหทรงสั่งสอน ให้สำเร็จประโยชน์ทั้ง ๓ คือประโยชน์ชาตินี้ ประโยชน์ชาติน่า แลประโยชน์อย่างยิ่งพ้นจากชาตินี้ชาติน่า สำเร็จแก่เทพยดามนุษย์เปนอันมากโดยเทศนาวิธีอนุสาสในบายมีประเภทเปนอเนกประการ ผ่อนผันยักย้ายตามจริตแลอาสัยของเวนัยสัตว์ทรงแสดงธรรมทรงบัญญัติวินัย ให้สัทธรรมทั้ง ๓ ประการคือปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เปนไปในโลกโดยชอบแล้ว พระองค์ทรงประกาศมรรคาที่เปนโลกิย แลโลกุตร หนทางแห่งความศุขในสุคติภพ แลศุขคือนฤพานดับสงสารทุกข์ทั้งปวง, ให้ชัชวาลย์สว่างเปนวิสัยแก่ปัญญาของเวนัยนิกรแล้ว เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานดังดวงภาณุมาศสุริยมณฑลอันอุไทยให้โลกสว่างชัชวาลย์แล้วอัษฎงคตฉนั้น ๆ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้ปรินิพพานแล้วนาน กำหนดสาสนายุกาลถึง ๒๔๔๖ ปีนี้แล้ว ยังเหลืออยู่ส่วนรูปกายด้วยสักว่าพระสารีริกบรมธาตุ ยังทรงอยู่ส่วนธรรมกาย ด้วยพระหฤทัยอันอนุเคราะห์สัตว์ ซึ่งเปนประชุมชนบังเกิดในกาลภายหลัง แลยังทรงอยู่ด้วยคุณทั้งหลาย ที่เปน

อนัญญสาธารณ์ไม่ทั่วไปแก่ผู้อื่น เพราะเหตุพระสาสนา คำสั่งสอนของพระองค์นั้น ยังประดิษฐานดำรงอยู่ ทั้งสงฆ์สาวกแห่งพระองค์นั้น ที่ทรงธรรมไว้ยังปรากฏมีอยู่ ฯ ข้าพเจ้านมัสการ ซึ่งพระผู้มีพระภาคย์พุทธเจ้ามีพระนามไม่ทรามไม่มีผู้ใดยิ่งกว่านั้น กับทั้งพระสัทธรรมแลอริยสงฆ์โดยเคารพแล้ว จักกล่าวเหตุอัศจรรย์ทั้งหลายในความบังเกิดแลความเปนไป แห่งพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ข้อความที่ไม่ได้เห็นในพระบาฬีแล้ว ก็จะกล่าวแต่โดยย่อตามอธิบายของบุรพาจารย์ เพื่อจะให้ประชุมชนเลื่อมใสมั่นในพระบรมสาศดาสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น อนึ่งจะให้บุญเจริญยิ่งแก่ผู้กระทำสักการบูชาด้วยเลื่อมใส ฯ

ขอสาธุชนทั้งหลายผู้นับถือพระรัตนไตรย์ จงตั้งจิตรฟังปวัตติกถา แห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นโดยเคารพ เพราะว่ามื่อได้ทราบความอัศจรรย์อสาธารณคุณธรรมนี้แล้ว แม้ถึงกาลที่พระองค์บังเกิด แลได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ แลปรินิพพานนั้น ล่วงลับไปนานไกลแล้ว ก็จักเปนเหมือนกาลใกล้ แต่นั้นความเลื่อมใสที่อาไศรยยึดคุณพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปนอารมณ์ก็จะพึงตั้งอยู่ แลจะพึงเจริญทวีมากยิ่งขึ้นไป เปนกุศลขันธ์กองบุญใหญ่นำมาซึ่งประโยชน์ ฯ แต่นั้นปสาทการซึ่งพุทธบริสัชกระทำด้วยเลื่อมใส ภายในคือความเคารพนอบนบด้วยกายวาจาจิตร ภายนอกคือสักการอามิศประทีปธูปเทียนสุคนธชาติเปนต้น ก็จะพึงสำเร็จตามโอวาทของสมเด็จพระทศพลเจ้านั้น เปนไปโดยชอบเพื่อทางสุคติสวรรค์ แลนฤพานตามสมควรแก่ผลวิบากนั้น ฯ

ชาติ กถา

บัดนี้ จะได้ วิสัชนา ใน อารัมภกถา เริ่ม ความ ใน ชาติกถา นั้น ว่า สมเด็จ พระ ผู้ มี พระภาคย์ องค์ อรหันต์ สัมมา สัมพุทธ พระ องค์ นั้น ได้ เกิด ขึ้น ใน โลก แล้ว ทรง แสดง ธรรม อัน นี้ไว้ เปน อนุสาสนีปาฏิหาริย์ พุทธ โอวาท ธรรม นั้น เปน นิยยานิก นำ ผู้ ประ ฏิบัติ ตาม ออกไป เพื่อ ความ สิ้น ทุกข์ โดย ชอบ เปน ไป เพื่อ ความ สงบ แห่ง กิเลศ เครื่อง กระ วน กระ วาย เปน ไปเพื่อ ปรินิพพาน ความ ที่ กิเลศ เครื่อง ร้อน จะ ดับ รอบ ทำ สันดาน ให้ เย็น สนิท ให้ ผู้ประ ฏิบัติ ตาม บันลุ ความ ตรัสรู้ พร้อม ความ ตื่น ความ เบิก บาน เปน ธรรม ที่ ท่าน ผู้ สุคต ได้ ประ กาศไว้ เรา ทั้ง หลาย ได้ ถึง พระ ผู้ มี พระภาคย์ พระ องค์ นั้น แม้ เสด็จ ปรินิพพาน แล้ว นาน ว่า เปน สรณะ ที่ ระลึก ที่ พึ่ง บาง จำพวก บรรพชา เฉพาะ พระ ผู้ มี พระ ภาคย์ พระ องค์ นั้น ประ พฤติ พรหม จรรย์ อยู่ ณพระ ผู้ มี พระ ภาคย์ เจ้า พระ องค์ นั้น เปน พระ สาศดา ของ เรา ทั้ง หลาย ผู้ เลื่อมใส ทั้ง คฤหัฐบรรพชิต ทั้ง ปวง เรา ทั้ง หลาย ชอบ ใจ ธรรม ของ พระ ผู้ มี พระภาคย์ เจ้า พระองค์ นั้น พุทธา ทิบัณฑิตย์ อาไศรย องค์ พระ ตถาคต อรหันต์ สัมมา สัมพุทธเจ้า นั้น พระองค์ เดียว จึ่งได้ สรรเสิญ โดย นัย เปน อเนก ฉนี้ ว่า บุคคล เอกบุคคล ผู้ หนึ่ง ผู้ เดียว ซึ่ง มี ความ เปน ชัด ขึ้น ใน โลก คือ เกิด ขึ้น ในโลก อัน สัตว์ ได้ ด้วย ยาก เมื่อ เกิด ขึ้น ในโลก ย่อม เกิด ขึ้น เพื่อ ประโยชน์ เกื้อ กูล แก่ ชน มาก เพื่อ ความ สุข แก่ ชน มาก เพื่อ จะ อนุ เคราะห์ ซึ่ง

สัตว โลก เพื่อ ประโยชน์ ที่ สัตว์ ประ สงค์ ปรารถนา เพื่อ ประโยชน์ เกื้อ กูล เพื่อ ความ ศุข แก่ เทพยดา แล มนุษย์ ทั้ง หลาย บุคคล เอก นั้น คือ พระ ตถาคต อรหันต์ สัมมา สัมพุทธเจ้า ท่าน นั้น เปน มนุษย์ อัศจรรย์ มี กาลกิริยา เปน เครื่อง เดือด ร้อน ตาม ของ ชน เปน อัน มาก อนึ่ง ท่าน นั้น ไม่ มี ผู้ อื่น มา เทียบ เปน ที่ สอง ไม่ มี ผู้ ใด มา เทียม เปน สหาย ไม่ มี ผู้ ใดเปรียบ ไม่ มี ผู้ ได เสมอ แลเปนผู้ เสมอ กับ บุคคลที่ ไม่ มี ผู้ เสมอ เปน ยอด ของ สัตว์สองเท้า คือ เทพยดา แล มนุษย์ เพราะ อาไศรย ความ ปรา กฏ เกิด ขึ้น แห่ง มนุษย์ อัศจรรย์ นั้น แลฯ ความ ปรากฏ แห่ง จักษุ อันใหญ่ แสง สว่าง โอภาศชัชวาลย์ ใหญ่ จึ่ง เกิด มี เพราะ ความ ที่ จักษุ แล แสง สว่าง แล โอภาศ ใหญ่ มา ปรากฏ เกิด มีไร เล่า ความ เปน ชัด แห่ง อนุตตริย ๖ ประ การ จึ่ง มี ความ ทำ ปฏิสัมภิทา ๔ อย่าง ให้ แจ้ง ความ แทง ตรัสรู้ ๆ ตลอด ซึ่ง ธาตุ เปน อเนก ความแทงตรัสรู้ ตลอด ซึ่ง ธาตุ ต่าง ๆ ทำ วิชา แลวิมุตติ ให้แจ้ง ทำ โสดาบัตติผล สกทาคามิผล อนาคามิผล อรหัตตผล ให้ แจ้ง จึ่ง เกิด มี ๆ อนึ่ง ธรรมจักร ไม่ มี จักร อื่น จะ ยิ่ง ขึ้น ไป กว่า จึ่ง เปนไป พุทธาทิบัณฑิตย์ อาไศรย พระ ตถาคต อรหันต์ สัมมา สัมพุทธเจ้า ผู้ ทรง อเนก คุณ สมบัติ นั้น พระ องค์ เดียว จึ่ง ได้ สรรเสิญ ไว้ โดย นัย เปน ต้น ดัง แสดง มา ฉนี้ ๆ อัน นี้ เปน กถา แสดง พุทธคุณ แต่ โดย มุข อัน หนึ่ง ก็ แต่ องค์ พระ ตถาคต อรหันต์ สัมมา สัมพุทธเจ้า ทั้ง หลาย มี พระ คุณ ที่ บัณฑิตย์ จะ พึง พรรณนา เปนอเนก นัก เมื่อ เกิด ขึ้น ณ โลก บางครั้ง บางสมัย ถึง ส่วน อดีตกาล ก็ ได้ เปน อย่าง นี้ ถึง ส่วน อนาคต กาล เล่า ก็ จัก เปน อย่าง นี้

มี พระ คุณ เปน อเนก ประการ ฯ ก็ แต่ ว่า ซึ่ง พระ ตถาคต อรหันต์ สัมมา สัมพุทธเจ้าสองพระ องค์ จะ พึง เกิด ขึ้น ณ โลกธาตุ อัน เดียว กันไม่ ก่อน ไม่หลังนั้นใช่ ฐาน ที่ ตั้ง แห่งผล ใช่ โอกาศเสีย แล้ว ซึ่ง พระ ตถาคตอรหันต์ สัมมา สัมพุทธเจ้า พระองค์ เดียว นั่น และ จะ พึง เกิด ขึ้น ณ โลกธาตุ อัน เดียว นี้ เปน ฐาน เปน โอกาศ จะ เปน ไป อนึ่ง สัตรี จะ พึง เปน พระ อรหันต์ สัมมา สัมพุทธเจ้า เล่า ก็ ใช่ ฐาน ใช่ โอกาศ ข้อ ซึ่ง บุรุษย์ นั่น และ จะ พึง เปน พระ อรหันต์ สัมมา สัมพุทธเจ้า ได้ นี้ เปน ฐาน เปน โอกาศ ที่ จะ เปนไป ฯ อัน ธาตุ คือ โลก นี้ ก็ เปน สัก ว่า กอง สัก ว่า ถอม แห่ง สังขาร ที่ เสมอ กัน เปน อัน เดียว พระ ผู้ มี พระภาคย์ พุทธเจ้า แม้ เกิด แล้ว ณ โลกธาตุไร เล่า อัน เครื่อง ทาไม่ ทา ให้ พัว พันธ์ อยู่ ได้ จะ พึง แสดง ธรรม เพราะ ใน เบื้อง ต้น แล ท่าม กลาง แล ที่ สุด เพื่อ จะ ออกไป จาก เครื่อง ผูก พันธ์ ด้วย ประ การ ทั้ง ปวง ทำให้ เปน ธรรม อัน ควร แก่ นิสสรณ ให้ เวนัย สัตว์ ผู้ ฟัง รู้ แจ้ง ชัด ด้วย ประ การ ทั้ง ปวง บุรุษย์ นั่น และ เมื่อ เปน พรหม จารี ย่อม เปนได้ โดย ชอบ เพราะ บุรุษย์ ผู้ พรหมจารี นั้น อันผู้ ใด ผู้ หนึ่ง ไม่ พึง ก้าว ล่วงได้ พระ ผู้ มี พระภาคย์ พุทธเจ้า เล่า ก็ เปน ยอด แห่ง พรหมจารี บุคคล ทั้ง หลาย ประ กาศ ซึ่ง พรหมจรรย์ อัน บริสุทธ์ บริบูรณ์ สิ้น เชิง พร้อม ทั้ง ความ แล พยัญชน เพราะ ผู้ มี พระภาคย์ พุทธเจ้า ทั้ง หลาย ซึ่ง เกิด แล้ว ณกาล ต่าง ๆ แม้ จะแปลกกันจะไม่เหมือนกันโดย เวมัต (ประมาณต่างๆ) นั้น ๆบ้างก็จริงอยู่ แล ก็แต่ ว่า มรรคาหนทาง เพื่อ พระ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ มรรคา

เดียวทางเดียวกัน เมื่อจะกล่าวโดยย่อแล้ว พระผู้มีพระภาคย์พุทธเจ้าทั้งหลายทั้งปวง ย่อมละนิวรณ์ ๕ อันเปนอุปกิเลศแห่งจิตร ทำปัญญาให้ทรพลถอยกำลังเสียแล้ว ดำรงจิตรประดิษฐาน ในสติปัฏฐาน ๔ เจริญให้สัมโพชฌงค์ทั้ง ๗ เกิดมีตามจริงแล้วจึงได้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะ ซึ่งพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ อาคมนิยประฏิบัติแบบเดียวกัน เพราะเหตุนั้นบัณฑิตยชาติพึงสันนิฐานว่า คุณ ๓ ประการคือความละนิวรณ์ทั้ง ๕ เสียได้ ๑ ความให้จิตรตั้งอยู่เฉพาะในสติปัฏฐาน ๑ ความให้สัมโพชฌงค์ทั้ง ๗ เกิดมีตามเปนจริง ๑ นี้ ย่อมมีพร้อมชิ้นโดยชอบ เพื่อความตรัสรู้พร้อมเฉพาะซึ่งพระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณได้ด้วยอย่างใด ในกาลใด ณประเทศสถานใด พระผู้มีพระภาคย์พุทธเจ้าทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นอย่างนั้น ณกาลนั้น ณประเทศสถานนั้นแท้จริง ธรรมวินัย ซึ่งพระผู้มีพระภาคย์พุทธเจ้าทั้งหลายนั้นได้ทรงแสดงทรงบัญญัติ โดยนัยต่าง ๆ ย่อบ้างพิศดารบ้าง ตามสมควรแก่กาลแลเทศะเปนต้นนั้น ๆ ก็มีคุณดังรศเปนอันเดียวกัน คือวิมุตติรศ ประหนึ่งมหาสมุทมีรศเค็มอย่างเดียวกันฉันนั้น บัณฑิตยชาติพึงสันนิฐานธรรมดา แห่งพระตถาคตอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ด้วยประการฉนี้ ฯ

แม้พระองค์ตถาคตอังคีรสสักยมุนีโคดม สัมมาสัมพุทธเจ้านี้ ซึ่งมีธรรมดาเหนปานนั้น พระองค์ได้อุบัติเกิดขึ้นแล้วณโลกด้วยรูปกายอุบัติ แลธรรมกายอุบัติทั้งสองประการ พร้อมด้วยอัจฉริยอัพภูตธรรมตามธรรมดานิยม โดยพุทธธรรมดา

๒

ความ เกิด ด้วย รูป กาย นั้น จัด เปน ๒ คือ โอก กันติก สมัยหยั่ง ลงยัง พระ ครรภ์ แล นิก ขมน สมัย ประ สูติ จาก พระครรภ์ แต่ ความ เกิด ด้วย ธรรม กาย นั้น คือ ตรัสรู้ พระ อนุตร สัม มาสัม โพธิ ญาณ บัดนี้ จะได้ แสดง ความ เกิด ทั้ง ๒ นั้น จำ เดิม แต่ กาล เบื้อง ต้น ปฏิสนธิ คัพ โภกกัน ติก สมัย โดย สุต ตันตบาพี นัย แลบุพพา จริย มัตยา ธิบาย

กล่าว ด้วย โลก คือ หมู่ สัตว นิกาย นี้ ก่อน อันโลก คือหมู่ สัตว์ ทั้ง ปถพี เปน ที่ อาไศรย ทั้ง อุปกรณะ เครื่องใช้ สอย อันนี้ เปน ไป ตาม ธรรมดา แห่ง สังขาร เปน สภาพ ไม่ เที่ยง ไม่ ยั่งยืน มี ความ แปร ผัน ยัก ย้าย เปน ธรรมดา ย่อม เจริญ ขึ้น ใน กาล บางครั้ง ย่อม เสื่อม ลง ใน กาล บางคาบ บาง ครั้ง เพราะ อาไศรย ความเจริญ แล ความ เสื่อม ถอย เหล่า นั้น จึ่ง เปลี่ยน ยุค เปน คราว ต่าง ๆ กัน ไป คติ แห่ง สังขาร พิเศษ ที่ เนื่อง ติด ต่อ จึ่ง ประ ณีต อุดม ใน บาง ครั้ง ต่ำ ช้า เลว ทราม ใน บาง สมัย เปลี่ยน ยุค เปลี่ยน คราว กัน ไป ฉนี้ ยุค ที่ เปน ไป อยู่ ณบัดนี้ เปน กลี ยุค จำ เดิม แต่ เริ่ม กลี ยุค มา ล่วงไป แล้ว ได้ ประ มาณ สัก สอง พัน ปี เศษ สม เด็จ พระ ผู้ มี พระ ภาคย์ อังคีรส สักยมุนี โคดม สัมมา สัม พุทธเจ้า พระ องค์นี้ ได้ อุบัติ แล้ว ในโลก ตรัสรู้ พระ อนุตร สัมมา สัม โพธิญาณ

อันธกูติสฺมึ โลกสฺมึ เมื่อ สัตว โลก เปน ผู้ บอด ไม่ มีญาณ จักษุ อัน จะ เห็น อริย สัจ เลย หมู่ สัตว์ ไป แล้ว ใน อวิชชา โมหความ หลง หุ้ม ห่อ รึง รัด อยู่ โดย รอบ แล้ว เปน ปาน กะ เปาะ ฟอง ฉนั้น พระ องค์ อาไศรย เหตุ สัมปทา ล่วง วิไสย อัน บุคคล ไม่ พึ่ง ประมาณ

ได้ หากมา อุปถัมภ์ พระ องค์ เปน สัตว์ อสัม โมห ธรรม มี ความ ไม่ หลง เปน ธรรมดา ได้บัง เกิดแล้ว ณเหล่า มนุษย์ ชาว อริย กชน พ้น มิลักขุ ชาติ ณมัธยม ชนบท พระ องค์ เปน กษัตริย์ โดยชาติ เปน โคตมะ โดย โคตรเปน บุตร แห่ง สักยกษัตริย์ ออก บรรพชา แต่ สักย ตระ กูล พระ องค์ อาไศรย ประ โยค พยายาม ความ เพียร อัน ชอบ มน สิการ ทำ ในจิตร โดยชอบ แล้ว จึ่ง ได้ ตรัสรู้ เอง เฉพาะ ซึ่งพระอนุตร สัมมา สัม โพธิญาณ เปน อัคคอุดม วิสุทธ ขันธสัน ดาน ในโลก ทั้ง เทวดา มาร พรหม ใน หมู่ สัตว์ ทั้ง สม ณพราหมณ์ เทพยดา มนุษย์ ทั้ง ปวง

ตัสสปน ภควโต นิพพัตตกาลโต ปุพเพ บัดนี้ จะ กล่าว ด้วย ปวัติ ก่อน แต่ นั้น โดย สารูป ยุตติ นัย ใน กาล ก่อน แต่พระ ผู้ มี พระ ภาคย์ เจ้านั้น เกิด โดย กำหนด พัน ปี

ฤาษี ทั้ง หลาย ที่ เปน ต้น เดิม แห่ง พวก พราหมณ์ เปน ผู้ทำ เปน ผู้ บอก มนต์ พราหมณ์ ทั้ง หลาย ประ หนึ่ง เทพยดา อายุ ยืนเคย ได้ เห็นพระ พุทธเจ้า มา แต่ ก่อน เข้า บัน ดาน คน ใจ ฤาษี เหล่า นั้น แม้ อยู่ ณสถาน ต่าง ๆ ห่าง ไกล มิได้ ร่วม กัน แม้ ไม่ ได้ ทำ กติกา สัญญา นัด หมาย แก่ กัน แล กัน ก็ ได้ ร้อยกร องแต่ คัมภีร์ มหา บุริส ลักษณ พยากรณสาตร ทายลักษณ พระ มหาบุรุษย์ ร่วม เสมอกันเปน แบบ เดียว แล้ว ใส่ ไว้ ณหมู่ มนต์ แห่ง พราหมณ์ ทั้ง หลาย ให้ ได้ นำ มา ตาม ลำ ดับ แห่ง อาจาริย์ เดิม แห่ง พราหมณ์ ทั้ง หลาย อัน ทรงไว้ ซึ่งมนต์ กับด้วยมนต์ มีพระมหาบุริสลักษณพยากรณแลอาจาริยสาตร นั้น ก็ และ ใน คัมภีร์ พยากรณมหาบุริสลักษณนั้น ได้ แสดง มหา

บุริสลักษณ ๓๒ แลอนุพยัญชน ๘๐ ไว้โดยพิเศษ พระมหาบุรุษย์ซึ่งจักเกิดขึ้น ท่านได้พร้อมด้วยลักษณ ๓๒ แลอนุพยัญชน ๘๐ ประการเหล่าใดเล่า พราหมณ์ทั้งหลายผู้ทรงมนต์มหาปุริสลักษณพยากรณสาตร จะได้พยากรณ์คติว่ามี ๒ อย่างเท่านั้น มิได้แปรผันยักย้ายเปนอื่นเลยว่า สเจ อคารํ อชฺฌาวสติ ถ้าพระมหาบุรุษย์นั้น อยู่ครอบครองกามากรสถานฆราวาศสมบัติไซ้ร ราชา โหติ จกฺกวตฺติ ย่อมเปนจักรพรรดิราช เปนอิศราธิบดีในปถพีมณฑลมีสมุทสาครทั้ง ๔ เปนที่สุดขอบขันธ์รัชสีมา ชำนะพิเศษสรรพปฏิปักษ์ปัจจามิตร ถึงซึ่งความที่แห่งชนบทอาณาเขตรสถาพรดำรงมั่นประกอบไปด้วยรัตน ซึ่งให้เกิดความยินดีเปนอนันต์ ๗ ประการ คือ จักรแก้ว คชสารแก้ว ม้าแก้ว ดวงแก้วมณีนางแก้ว คฤหบดีแก้ว ปรินายกแก้ว เปนคำรพ ๗ สเจ อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชติ ถ้าพระมหาบุรุษย์นั้น ออกจากเคหสถานบำเพญพรตผนวชพรหมจรรย์ ดำรงอนาคาริยธรรมเปนบรรพชิตไซ้ อรหํ สมฺมา สมฺพุทฺโธ โลเกวิวฏฺฏจฺฉโท ท่านย่อมเปนองค์อรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า มีหลังคา คือ กิเลศอันเบิดแล้ว ในโลกดังนี้ ในคัมภีร์พยากรณสาตรทายมหาปุริสลักษณนั้น แสดงมหาปุริสลักษณ ๓๒ ซึ่งเปนเหตุให้พราหมณ์ได้รู้พยากรณ พระมหาบุรุษย์นั้นโดยคติ ๒ อย่าง ด้วยประการฉนี้

ก็ครั้นเมื่อคัมภีร์มหาปุริสลักษณนั้น อันพราหมณ์รู้ไตรเพท นำมาด้วยกล่าวด้วยปาก ดำรงอยู่ในมัธยมชนบททั้งหลาย

นั่นและ สมเด็จ พระ ผู้ มี พระภาคย์ เจ้า แห่ง เรา นี้ พระ องค์ มี สติสัมปชัญ จุติจาก ดุสิต พิภพ ทิพ กาย หยั่ง ลงยัง พระ ครรภ์ พระ เทวี ทรง พระ นาม มหา มายา ซึ่ง เปน อรรคมเหษี แห่ง ท้าว สุท โธทน สัก กาธิบดี ณเมือง กบิลพัสดุ์ นคร ณสักกชนบท ด้วย อานุภาพ แห่ง พระ บารมี ธรรม ซึ่ง ให้ สำเร็จ อัศจรรย์ เปนอันมาก หาก เพิ่มพูล วิบาก สมบัติ อันไพศาล มี เทพย บุตร ๔ องค์ มาอภิบาลพิทักษ์ รักษา ในทิศ ไม่ให้มนุษย์ แล อมนุษย์ ผู้ ใด มา เบียด เบียน พระ โพธิสัตว์ แล มารดา พระ โพธิสัตว์ เจ้า ได้ ให้ พระ มารดา มี ศีล ๕ โดย ปรกติ แล ไม่ ให้ เกิด จิตร กอบ ด้วย กาม คุณ ใน บุรุษย์ ทั้งหลาย แล ให้ ล่วง วิสัย อันบุรุษย์ ที่ มี จิตร กำหนัด ไม่ สามารถ จะล่วง อสัท ธรรม อัธยา จารได้ แล ให้ ได้ กามคุณารมณ์ ปราศจาก อสัท ธรรม แล ให้ มี ความ สุข ไม่ มี พยาธิ เย็นนัก ร้อน นัก มาเบียด เบียน แลพระ โพธิสัตว์ นั้น เมื่อ อยู่ ณภาย ใน พระ ครรภ์ ก็ ไม่ มี โรค บริสุทธิ์ มีองค์ อวัยวะ ทั้ง ปวง บริบูรณ์ ไม่ เศื่อม ทราม ปรากฏ แก่ พระมารดา ประ หนึ่ง ด้าย ไหม เบญจพรรณ ที่ บุค คล สอด ไว้ แล้วณแก้ว ไพรฑูรย์ ฉนั้น พระโพธิสัตว์ เสด็จ อยู่ ใน พระ ครรภ์ พระ มารดา ๑๐ เดือน ถ้วน โดย สุข สวัสดิ์ เมื่อ ครบ ๑๐ เดือน ฉนั้น ล่วงไป ถึง มง คล สมัย วิสาขบูรณ ดิถี เพ็ญ พระ จันทร เสวย วิสาขฤกษ พระ มารดา ทรง สถิตย์ ประ ดิษฐาน ยืน เปน อิริยาบถอันงาม ไม่ นั่ง ไม่ นอน เหมือน สัตรี ที่ จะ คลอด บุตร อื่น ๆ เสด็จ ทรง ยืน อยู่ พระ โพธิสัตว์ บริสุทธ์ อัน เสมห แล โลหิต แล มวก แล สัพภ มลทิน อันใด อัน หนึ่ง มิได้ พัว พันธ์ มิได้แปด เปื้อน ด้วย สิ่ง ไม่ สอาด พระ โพธิสัตว์ มี สติ สัมปชัญ เสด็จ ประ สูติ

จาก พระ ครรภ์แล้ว ยังมิได้ถึงพื้น มี เทพยดา ๔ องค์มา รับ ก่อน แล้ว แสดงณเบื้อง หน้า แห่ง พระ มารดา ว่า ขอ พระ เทวี เจ้า จง ดี พระ ไทย เถิด พระ โอรส นี้ มี ศักดา ใหญ่ ดั่งนี้

ครั้นแล้ว มนุษย์ ทั้ง หลาย จึงได้รับ ต่อภาย หลัง ขณะนั้น ท่อ น้ำ ร้อน ท่อ หนึ่ง น้ำ เย็น ท่อหนึ่ง มา แต่ อากาศ ชำระ พระ กาย พระ มารดา แล พระ โพธิสัตว์ ให้ บริสุทธิ์ เสร็จ อุทก กิจ แล้ว พระ โพธิสัตว์ เจ้าเสด็จ เคลื่อนจาก หัตถ์ แห่งมนุษย์ ทั้ง หลาย ทรง ประดิษฐานณ พื้น ด้วย พระ บาท มี พื้น เสมอ ตั้ง ลง แล้ว ด้วย ดี ผัน พระภักตร ต่อ ทิศอุดร ทรง พระ ดำ เนิน ไป ๗ ก้าว บทวิติหาร ครบ ๗ บท วาร แล้วทรง สถิตย์ ทอด พระ เนตร ซึ่ง ทิศานุทิศ ทั้ง ปวง เปล่ง ออกซึ่งอาสภิวาจา พรหมโวหาร เปนภาสิต ของ บุรุษย์ พิเศษ อาชา เนยย์ ว่า อัคโค หมัสมิ โลกัสส เรา เปน ผู้ เลิศ เปน ยอดแห่งโลก เชฏโฐหมัสมิ โลกัสส เรา ผู้ เจริญ ผู้ ใหญ่ แห่ง โลก เสฏโฐหมัสมิ โลกัสส เราเปนผู้ ประเสริฐ แห่งโลก อยมันติมาชาติ ความ เกิดชาตินี้ มีณที่สุด นัตถิทานิปุนัพภโว บัดนี้ ความ บังเกิด อีก ไม่ มี

เมื่อ ใดสมเด็จ พระ ผู้มี พระภาคย์ เจ้านี้ ปรา รภ เริ่ม ซึ่งชาติ แห่ง พระ องค์ ด้วย ปฏิสนธิ ก็ ดี เมื่อใด พระ องค์ ให้ ชาติ ความ บัง เกิด แห่ง พระ องค์ สำเร็จ ด้วย อาการ ทั้ง ปวง ด้วย เมื่อ ประ สูติ แล้ว เสด็จ พระ ดำ เนิน ไป ด้วย พระบาท แล เปล่ง ออก ซึ่ง อาสภิวาจาก็ดี ใน ๒ สมัยกาล นี้ หมื่น โลกธาตุ นี้หวั่นไหวสะเทือน สะท้าน ทั้ง แสง สว่าง ยิ่ง ไม่ มี ประมาณ ก็ ปรากฏ บังเกิด มีในโลก ล่วง เทวานุภาพ

แห่ง เทพยดา ทั้ง หลาย

ปาง เมื่อ พระ โพธิสัตว์ ประ สูติ แล้ว ได้ ๗ วัน พระ มารดา ก็ ทำ ลาย ขันธ์ ด้วย กาล กิริยา ล่วงไป ข้อ นั้น ก็ สำเร็จ โดย ธรรมดา นิยม เพราะ เหตุ พระ ครรภ์ นั้น ไม่ สม ควร เปน ที่ อาไศรยปฏิสนธิ แห่ง สัตว์ อื่น ๆ

ก็ แล พระ โพธิสัตว์ เจ้า นั้น พอ บัง เกิด แล้ว พระ องค์ พร้อม มหาปุริสลักษณ ๓๒ ประการ ครบ บริบูรณ์ ไม่ บก พร่อง แท้ จริง พระ โพธิ สัตว์ เจ้า นั้น แม้ เมื่อ ดำรง ใน ธรรมดา แห่ง ทารก พระ องค์ มี พระ มหาปุริสลักษณ บริบูรณ์ พร้อม แล้ว ทั้ง ๓๒ ประการ นี้

๑ สุปติฏฐิตปาโท มี พระ บาท ประ ดิษฐาน ตั้ง ลง ด้วย ดี คือ พระบาทเสมอ ดั่ง พื้น ฉลอง พระ บาท ทอง แห่ง พระมหา กษัตริย์ ไม่ แหว่ง เว้า สูง ปลาย เท้า หนัก ซ่น กระโหย่ง กลาง เท้า ดัง สามัญ มนุษย์ อัน นี้ เปนมหาปุริสลักษณที่ ๑

๒ เหฏฺฐาโชปนัสส ปาทตเลสุ จักกานิ ชาตานิ สหัสสรานิ สเนมิกานิ สนาภิกานิ สัพพาการปริปูรานิ ใน ฝ่าพระ บาท มี จักรทั้งหลาย บัง เกิด ขึ้น มี ซี่ กำได้ ละ พัน มี กง มี ดุม บริบูรณ์ ด้วยอาการ ทั้งปวง ซึ่ง ฝ่า พระ บาท ทั้ง ๒ พิจิตรด้วย จักรนี้ เปนมหาปุริสลักษณที่ ๒

๓ อายตปัณหิ มี พระ ส้น อัน ยาว ถ้า จะ แบ่ง พระ บาท เปนสี่ ส่วน แล้ว เปน ปลาย พระ บาท ๒ ส่วน พระ ชงฆ์ ประ ดิษฐาน ลงใน ส่วน ที่ ๓ ส่วน ที่ สี่ เปน พระ ส้น โดย บริมณฑล คล้าย กับ กลุ่ม ผ้า กัมพล แดง ซึ่ง มี พระ ส้น ยาว ตาม ส่วนนี้ เปน มหาปุริสลักษณที่ ๓

๔ ที ฆังคุลี มี พระ องคุลี นิ้ว พระ หัตถ์ นิ้ว พระบาท ยาว งาม นิ้ว พระ หัตถ์ ทั้ง ๔ นิ้ว พระบาท ทั้ง ๕ มี ประมาณ เสมอ กัน ไม่ เหลื่อม ไม่ ยาว ไม่ สั้น ดัง สามัญ มนุษย์ ซึ่ง มี องคุลี ยาว งาม นี้ เปน มหาปุริสลักษณ ที่ ๔

๕ มุทุตลุน หัตถปาโท มี ฝ่า พระหัตถ์ ฝ่า พระ บาท อ่อนเสมอ อยู่ เปน นิตย์ เปน มหาปุริสลักษณ คำรพ ๕

๖ ชาลหัตถปาโท มี พระ หัตถ์ พระ บาท มี ลาย ประ หนึ่ง ว่าข่าย อันนี้ เปน มหาปุริสลักษณ คำรพ ๖

๗ อุสังขปาโท มี พระ บาท มี พระ สังขะ คือ ข้อ พระ บาท ลอย อยู่ ณเบื้องบน ข้อ พระ บาท ไม่ เนื่อง พัว พันธ์ กับ หลัง พระ บาท ดัง สามัญชน อันนี้ เปน มหาปุริสลักษณ ที่ ๗

๘ เอณิชังโฆ มี พระ ชงฆ์ เรียว ดั่ง แข้ง แห่ง เนื้อ ทราย เปน มหาปุริสลักษณที่ ๘

๙ ฐิตโกวอโนนมันโต ทรงสถิตย์ ประ ดิษฐาน ยืน อยู่ ไม่ ได้ น้อม ลง ฝ่าพระ หัตถ์ ทั้ง ๒ ลูบ ถึง มณฑล พระ ชาณุ ทั้ง ๒ เปน มหาปุริสลักษณที่ ๙

๑๐ โกโสหิตวัตถคุยโห มี อังคาพยพ ซึ่ง จะ พึง ส้อน ให้ ลับ ด้วยผ้า ตั้ง ลง แล้ว ในฝัก เปนมหาปุริสลักษณ ที่ ๑๐ (ปาฐ อีก อย่าง หนึ่ง) โกโสหิตวัตถุคุยโห มี อังคาพยพ ที่จะ พึง ส้อน ปก ปิด มี วัตถุ ตั้ง ลง แล้ว ในฝัก

๑๑ สุวัณณวัณโณ มี พรรณ ดังพรรณ แห่ง ทอง คือ มี

หนังคล้ายควรเปรียบด้วยทอง เปนมหาปุริสลักษณที่ ๑๑

๑๒ สุขุมฉวี มีพระฉวีผิวอันละเอียดธุลีลออง จึ่งไม่ติดอยู่ในพระกายได้ เปนมหาปุริสลักษณที่ ๑๒

๑๓ เอเกกโลโม มีพระโลมชาติขุมละเส้น ๆ เสมอไปทุกขุมขน เปนมหาปุริสลักษณที่ ๑๓

๑๔ อุทธัคคโลโม มีพระโลมชาติล้วนมีปลายขึ้นเบื้องบนทุกเส้น สีเขียวประหนึ่งสีดอกอัญชัน ขดเปนกุณฑลทักขิณาวัฏเวียนขวา เปนมหาปุริสลักษณที่ ๑๔

๑๕ พรหมุชุคัตโต มีพระกายดังกายพรหม ไม่ได้น้อมเบื้องหน้าเบื้องหลัง แลข้างซ้ายข้างขวา เปนมหาปุริสลักษณที่ ๑๕

๑๖ สัตตุสสโท มีพระมังษในที่ ๗ สถาน คือหลังพระหัตถ์ทั้ง ๒ หลังพระบาททั้ง ๒ จะงอยพระอังษาทั้ง ๒ แลพระศอฟูบริบูรณ์เต็มด้วยดี เปนมหาปุริสลักษณที่ ๑๖

๑๗ สีหปุพพัทธกาโย มีส่วนพระกายเบื้องหน้าดังกายราชสีห์ อังคาพยพที่ควรจะยาวก็ยาว ที่ควรจะสั้นจะกลมจะเต็มก็สั้นก็กลมก็เต็มตามที่ไม่บกพร่อง เปนมหาปุริสลักษณที่ ๑๗

๑๘ จิตันตรังโส มีระหว่างแห่งปฤษฎางค์อันเต็มไม่เปนร่องดังทางไถ ดังมีในกายแห่งสามัญชน เปนมหาปุริสลักษณที่ ๑๘

๑๙ นิโครธปริมัณฑโล มีปริมณฑลดังไม้นิโครธพฤกษ์ พระกายกับวาของพระองค์เท่ากัน เปนมหาปุริสลักษณที่ ๑๙

๒๐ สมวัฏฏักขันโธ มีลำพระศอกลมเสมอ เปนมหาปุริสลักษณที่ ๒๐

๒๑ รสัคคสัคคี มีเส้นเอ็นที่สำหรับจะกลืนรศเลิศ คือมีเอ็น ๗๐๐ ที่สำหรับนำไปซึ่งรศอาหารมาสรวมรวมประชุมณพระศอ เปนมหาปุริสลักษณที่ ๒๑

๒๒ สีหหณุ มีพระหณุดั่งคางราชสีห์ บริบูรณ์ดีประหนึ่งวงพระจันทร์ในวันที่ ๑๒ ค่ำ เปนมหาปุริสลักษณที่ ๒๒

๒๓ จัตตาฬีสทันโต มีพระทนต์สี่สิบทัศไม่ยิ่งไม่หย่อน เปนมหาปุริสลักษณที่ ๒๓

๒๔ สมทันโต มีพระทนต์เสมอไม่ลักลั่นยาวสั้นดังสามัญมนุษย์ เปนมหาปุริสลักษณที่ ๒๔

๒๕ อวิรฬทันโต มีพระทนต์ไม่ห่างชิดสนิทเปนอันดี เปนมหาปุริสลักษณที่ ๒๕

๒๖ สุสุกกทาโฐ มีพระทาฐา คือพระเขี้ยวอันขาวงาม เปนมหาปุริสลักษณที่ ๒๖

๒๗ ปหุตชิโวห มีพระชิวหาอันพอ คืออ่อนแลกว้างใหญ่ อาจจะแผ่ปกพระนลาฏมิด แลจะห่อเล็กสอดในช่องพระนาสิกแลช่องพระโสตได้ เปนมหาปุริสลักษณที่ ๒๗

๒๘ พรหมสโร กรวิกภาณี มีพระสุรเสียงก้องกังวานดั่งเสียงพรหม เมื่อจะตรัสมีสำเนียงดั่งนกการวิก เปนมหาปุริสลักษณที่ ๒๘

๒๙ อภินีลเนตฺโต มีพระเนตรเขียวสนิท ในที่ควรจะเขียว เปนมหาปุริสลักษณที่ ๒๙

๓๐ โคปขุโม มีดวงพระเนตรดังตาแห่งโค เปนมหาปุริสลักษณที่ ๓๐

๓๑ อุณฺณาภมุกรนฺตเร ชาตา มีพระอุณณาโลมเกิดณระหว่างพระขนง แลพระอุณณาโลมนั้นขาวอ่อนควรเปรียบด้วยนุ่น เปนมหาปุริสลักษณที่ ๓๑

๓๒ อุณฺหิสสีโส พระมหาบุรุษย์โพธิสัตว์เจ้ามีพระเศียรได้บริมณฑลในที่ทั้งปวง ดุจประดับด้วยอุณหิศกรอบพระภักตร เปนมหาปุริสลักษณที่ ๓๒

มหาปุริสลักษณทั้งหลาย ได้มาแล้วในหมู่มนต์เก่าของพราหมณ์ทั้งหลายอันใด ๆ ก็บริบูรณ์ในพระกายแห่งพระมหาบุรุษย์โพธิสัตว์เจ้านั้น ด้วยอาการทั้งปวงฉันนั้น ๆ ก็แลซึ่งพระมหาบุรุษย์บริบูรณ์ด้วยมหาปุริสลักษณ เปนรูปกายสัมปทานั้น ก็สักว่าเปนเครื่องทรมานเวเนยยสัตว์ที่มีประมาณในรูปให้ได้ความศรัทธาแลเลื่อมใส โดยง่ายไม่ยาก ดังได้สดับมา พราหมณ์บางจำพวกในภายในพราหมณ์ผู้รู้ลักษณมนต์เหล่านั้น ได้กำหนดคติสถานเดียว ยิ่งกว่าพยากรณ์ในคัมภีร์มหาปุริสลักษณพยากรณสาตรอีกเล่า ได้ทำกติกาสัญญาแก่กันแลกันว่า เมื่อใดพระมหาบุรุษย์สักโยรสพระองค์นี้ จักเสด็จออกบรรพชาแล้ว เราทั้งหลายจักบรรพชาตามเมื่อนั้น เมื่อเราทั้งหลายจะมีชีวิตไม่ทันถึงกาลเมื่อท่านจะทรงบรรพชานั้นแล้ว จักสั่งสอนบุตร

นัดดา ไว้ให้ออก บรรพชา ตาม พระ มหาบุรุษย์ สากิโยรส นั้นดังนี้ เพราะ อาไศรย ได้ ตั้ง อยู่ แล้ว ใน สัญญา ข้อ นี้ นั่นและ พราหมณ์บาง จำพวก จึ่ง ได้ ออก บรรพชา เปน ภิกษุ เบญจวัคคีย์ ตาม เสด็จ พระ มหาบุรุษย์ เจ้า แต่ เมื่อ ยัง เปน โพธิสัตว์ ก่อน แต่ อภิสัมโพธิกาล มหาปุริสลักษณ สมบัติ เปน ผล สัมปทาประการหนึ่ง ซึ่ง ให้ สำเร็จ ความ สันนิฐาน แก่ผู้ รู้ มหาปุริสลักษณมนต์ ด้วย ประการ ดังนี้

อนึ่ง พระญาติ ทั้ง หลาย คือ สากิยะ แล โกลิยะ ทั้ง ๒ ฝ่าย แล ชน ทั้ง หลาย อื่น เปน อัน มาก อาไศรยได้ฟัง พยากรณ์ แห่ง พราหมณ์ ทั้ง หลาย นั้น แล ได้ เห็น ปาฏิหาริย์ อัศจรรย์ ซึ่ง เปน ไป แก่ พระมหาบุรุษย์ นั้น ณ กาล ก่อน ด้วย ก็ ชื่น ชม บันเทิง จิตร มี ความ เคารพ นับถือ ใน พระมหาบุรุษย์ มาก แล้ว บริหาร ปฏิบัติ พระ มหาบุรุษย์ เจ้า นั้น ด้วย ศุข สมบัติ ตาม กำลัง ให้ ไพบูลย์ พิเศษ กว่า พระญาติ สามัญ อื่น ๆ เพราะ เหตุ นั้น พระมหาบุรุษย์ เจ้า จึ่ง เปน สุขุมาล บุคคล อุดม ใน ความ ศุข อย่าง ยิ่ง อัน พี่ เลี้ยง นาง นม ทั้ง หลาย เปลี่ยน เวร เปลี่ยน หัตถ์ กัน อุ้ม ทรง บริหาร พิทักษ์ ทำนุ บำรุง พระองค์ ด้วย กุมาร บริหาร ทั้ง ปวง ล้วน พิเศษ ไพศาล ประณีต อุดม นัก ถึง ซึ่ง ความ เจริญ ด้วย ความ ศุข บริโภค จันทน์ เมือง กาสี ภูษา ทรง แล ภูษาโภค ล้วน ประณีต ของ เมือง กาสี เปน ผ้า เลอียดสัมผัสอ่อน พิเศษ ดี กว่า ผ้า อื่น ๆ ใน ครั้งนั้น ชน ผู้อภิบาล กั้น เสวตรฉัตร ณ เบื้อง บน พระมหาบุรุษย์ นั้น เปน นิตย์ ทั้ง กลาง วัน แล กลาง คืน ด้วย จะ ไม่ ให้หนาว แล ร้อน แล แดด แล น้ำค้าง มา เบียด เบียน พระมหาบุรุษย์ นั้น ได้ ใน

นิเวศน์แห่งท้าวสุทโธทนสักกผู้พระบิดานั้น ท้าวเธอให้ขุดสระโบกขรณีทั้งหลาย ปลูกอุบลบัวสายไว้สระหนึ่ง ปลูกประทุมชาติบัวหลวงไว้สระหนึ่ง ปลูกบุณฑริกสัตตบงกชบัวขาวไว้สระหนึ่ง เพื่อประโยชน์เปนที่เล่นสำราญแห่งพระมหาบุรุษย์นั้น ก็แล เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงเจริญโดยกาล พระโบราณาจารย์เจ้านิยมไว้ว่า จำเดิมแต่พระชาติชนม์พรรษาได้ ๗ ปี ควรจะบันลุพิเศษในมหรคตคุณแลโลกุตตรธรรมได้ พระสุทโธทนสักยกษัตริย์ ทรงเริ่มการงานใหญ่อันหนึ่ง ณ อรัญสถานพระสักกผู้ชนกนารถ เมื่อจะดำเนิน ณ ที่การงานนั้น เชิญพระโพธิสัตว์ไปถึงกัมมันตสถาน ให้เสด็จนั่ง ณ เงาไม้หว้าร่มเย็นเปนผาสุก พระโพธิสัตว์ทรงกำหนดลมอัสสาสลมปัสสาสเปนอารมณ์ ได้บันลุปฐมฌานมหรคตธรรมพ้นวิสัยทารกสามัญอื่น ๆ อันใช่ปัจฉิมภวิกสัตว์ เกิดขึ้นเปนคุณสมบัติอารมณ์นิมิตรแห่งพระสยัมภูวญาณ ครั้นเสร็จกิจเริ่มการงานนั้น พระสุทโธทนสักกาธิบดีให้เชิญพระโอรสกลับยังนิเวศน์สถาน ฝ่ายปฐมฌานที่พระโพธิสัตว์ได้บันลุนั้น ไม่ได้ตามรักษาให้คล่องแคล่วชำนาญ ก็อันตรธานไป

ครั้นพระองค์ทรงเจริญแล้ว ท้าวสุทโธทนสักกาธิบดีชนกนารถ ให้นายช่างสร้างปราสาทสามตำบล ปราสาทหนึ่งเปนที่อยู่ฤดูหนาว ปราสาทหนึ่งเปนที่อยู่ฤดูร้อน ปราสาทหนึ่งเปนที่อยู่ฤดูฝน ควรจะยักย้ายโดยผาสุกในสามฤดูกาลฉนี้

พระมหาบุรุษย์นั้นอยู่ ณ ปราสาทฤดูฝน ๔ เดือน บำเรอด้วยดนตรีล้วนแต่สัตรีไม่มีบุรุษย์ ไม่ได้ลงจากปราสาท พร้อมเพรียง

บำเรอ ด้วย กามคุณทั้ง ๕ รูปเสียง กลิ่นรศโผฎฐัพพารมณ์ เปน ที่ ปราถ นาเจริญ จิตร อยู่ เปนนิตย กาล ทั้ง ทาษ กรรมกรบุรุษย์ ใน นิเวศน์ สถาน ของ ท้าว สุท โธทนสักกาธิบดี ผู้พระบิดา ก็ บริโภค อาหาร เข้า สาลี ระคน ด้วย มังษสูป พยัญชนวิกัติ ไม่ บริโภค กณาชกภัตรกับ น้ำส้ม เหมือน ทาษกรรมกรในตระกูล อื่น แล สรรพ บริหาร ทั้ง ปวง ใน นิเวศน์ ของ ท้าว สุท โธทนสักก ผู้ พระบิดานั้น ล้วน อุดม ประณีต พิเศษ ควร บันเทิง จิตร ทุกประการ. พระมหาบุรุษย์ บรมโพธิสัตว์ เจ้า นั้น ประกอบ ไป ด้วย ความ เปน สุขุมาละสัตว์ เห็น ปาน ดั่งนี้. ยับ ยั้ง อยู่ ใน ฆราวาศ ศุข สมบัติ ถึง ๒๙ ปี เปน กำหนด มี พระ โอรส ราหุล กุมาร ด้วย นาง สากิยานี ซึ่ง มี สมัญญาภิธาน ว่า ราหุล มารดา ด้วย ประการ ฉนี้ แล พระมหาบุรุษย์ แม้ เมื่อ บังเกิด ขึ้น ใน โลก เพื่อ ความ เปน พระสยัมภูพุทธเจ้า ดังนี้ แล้ว พระองค์ มา ประกอบ ด้วย มหาปุริสลักษณ สมบัติ ซึ่ง เปน อุบาย จะ กระทำ ความ เลื่อม ใส่ แก่ เวนัย สัตว์ บาง จำพวก แล ได้ ถึง แล้ว ซึ่ง ความ บริบูรณ์ ด้วย ความ ศุขสมบัติ อัน อุดม ประณีต นัก เห็น ปาน ดังนี้ แต่ ใน ปฐมวัย เพื่อ ว่า พระองค์ ถึง ซึ่ง สยัมภูอภิสมัย เปน พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้ว ทรง แสดง ธรรมเทศนา เพื่อ จะ ให้ ละ นิวรณ์ มี กามฉันท์ เปน ต้น เวนัย สัตว์ บาง จำพวก จะ ต่อ สู้ คัด ค้าน โต้ เถียง ต่อ ธรรมเทศนา กามฉันทาทิปหานไซร้ พระองค์ จะได้ อ้าง ซึ่งความ ที่ แห่ง กามารมณ์ ทั้ง หลาย อัน พระองค์ เคย ส้อง เสพย์ มา แล้ว ณ กาล ก่อน นั้น ว่า อัน กาม ทั้ง หลาย ที่ เปน ของ มนุษย์ ล้วน อุดม ประณีต แม้ ถึง เรา ผู้ พระตถาคต ก็ ได้ ส้อง เสพย์ แล้ว ก็ แต่ กาม ทั้ง หลาย นั้น มี โทษอย่างนี้ ๆ เรา ผู้พระตถาคต ได้ เห็น แล้ว จึง ได้ ละ เสีย ดังนี้ แล้ว

บริหาร นำ เสีย ซึ่ง ถ้อยคำ ฆ่า ศึก แห่ง ผู้อื่น อนึ่ง จะให้ โลกีย ชน สำเร็จ ความ เชื่อ ว่า พระองค์ นั้น ได้ ถึง กามศุข สมบัติ เห็น ปาน ดัง นี้ เทียว ภาย หลัง อาไศรย ทรง กระทำ ใน จิตร โดย อุบาย อันชอบ มละ เสีย ซึ่ง กาม ทั้ง หลาย นั้น เข้า ไป ถึง ซึ่ง บรรพชา แล้ว บริสุทธิ์ ด้วย พรหมจรรย์ ดังนี้ ซึ่ง พระมหาบุรุษย์ บรม โพธิสัตว์ เจ้า ถึง ซึ่ง ความ บริบูรณ์ ด้วย กาม ศุขสมบัติ อัน อุดม ประณีต มี อานิสงษคุณ เกื้อกูล แก่ อุบาย จะ ทรมาน เวนัย สัตว์ บาง จำพวก ด้วย ประการ ฉนี้ ๆ

อนึ่ง ถ้า พระมหา บุรุษย์ บรม โพธิสัตว์ เจ้า จะ ไม่ มี ปชาบดี แล โอรส ก่อน แล้ว บรรพชา ไซร้ ชน บาง จำพวก ก็ จะ สำคัญ เสีย ว่า เปน บัณฑก มนุษย์ ไม่ ควร แก่ ฆราวาศ สมบัติ จึ่ง ออก บำเพญ พรต พรหมจรรย์ ดั่ง นี้ แล้ว ก็ จะ ไม่ สำคัญ เพื่อ คุณ วิเศษ ใน อภิสมัย ครั้น เมื่อ พร้อม ด้วย ปชาบดี แล โอรส เปน ปรกติ บุรุษย์ ควร แก่ ฆราวาศ จริง ฉนั้น แต่ หาก เห็น อำนาจ ประโยชน์ แล้ว สละ เสีย ออก บำเพ็ญ บรรพชา ไซร้ ความ สำคัญ ผิด เห็น ปาน นั้น ก็ จะ มิ ได้ มี มา แล้ว สามารถ จะ เปน ที่ ตั้ง แห่ง ศรัทธา ของ เวนัย สัตว์ บาง จำพวก ได้ เพราะ เหตุ นั้น เมื่อ ดำรง ใน ศุขสมบัติวิสัย ภายใน ๒๙ ปี จึ่ง พร้อม ด้วย พระมเหษี ราหุล มารดา แล โอรส ราหุล กุมาร เปน พุทธธรรมดา ตาม อรรถกถานัย ประการ หนึ่ง ด้วย ประการ ฉนี้

เอตํตาวตา มุนินํทสํส ปวตํติทีปนากถา

รูปกาเยนุปปํตํติ รูปกายสมิทํธิยา

อพํภูตจํเฉรธมํมานํ โอกกํนํติยํปสูติยํ

โลกามิสกามสุข สมํปํตํติยาธิคมสํสจ

สาธูนํธมํมกามานํ นินํนานํรตนตํตเย

สทํธาปสาทุปํปาทาย สํเขปาปริกิตํติตาติ

กถา ถ้อย คำ ที่ แสดง ความ เปน ไป แห่ง ความ เกิด ขึ้น แห่ง รูป กาย แล ความ บริบูรณ์ แห่ง รูป กาย แล เหตุ อัศจรรย์ ทั้ง หลาย ใน สมัย เมื่อ หยั่ง ลง พระครรภ์ แล เมื่อ ประสูติ แล ความ บริบูรณ์ แห่ง ศุข เพราะ กามารมณ์ ซึ่ง เปน อามิศ จะ นำ ให้ สัตว์ พัว พันธ์ อยู่ ใน โลก เปน คุณ สมบัติ ได้ มี แล้ว แก่ สมเด็จ พระอังคีรสสักยมุนีโคดมสัมมาสัมพุทธเจ้า นั้น ได้ วิสัชนามา เพื่อ จะ ให้ เกิด ศรัทธา แล เลื่อม ใส แก่ สาธุชน ผู้ ปราถนา ธรรม น้อม จิตร์ ไป ใน พระรัตนไตรย จบ โดย สังเขป ด้วย กถา มรรค เพียง เท่านี้ เอวํ ก็ มี ด้วย ประการ ฉนี้

อารัมภกะกะถา กัณฑ์ที่ ๒

โย โส โน ภควา สัตถา ยัมมํ สรณํ คตา
สัมมา ปเวทิโต เยน ธัมโม นิยยานิโก อยํ
วิสุทธกรุณาญาโณ สัมพุทโธ โส หิเตสโก
มัคคัญญู มัคควิทู จ มัคคามัคเคสุ โกวิโท
อมัคคัญญูเญว มัคคัญญู จ สัตตานํ สัมมทัสสยิ
ตัสเสวารหโต สัมมา สัมพุทธัสส สิริมโต
สเวคุปปัตติโต ยาว สัมมา สัมโพธิปัตติยา
ปวัตติ ทัสสยิสสาม สัทธา ปสาทวัฑฒินึ
สักกัจจนตํ นิสาเมนตุ สาธโว พุทธมามกา
เอวัญหิ จิรกาโต โส ยาสันโน วิย เหสสติ
ตโต สัทธา ปสาโท จ ตสฺมึ ทัพหา ปติฏฐเร
ภิยโย จ อภิวัฑเฒยยุํ เต ปาตัถกา หิตาวหา
ตโต ปสาทการานิ อัชฌัตติกา จ พาหิรา
ตัส โสวาเทน สํสิทธา สิยุํ มหัปผลาวหา
เตน สาธู ภิโสตัพพา สาธุกํว อยํ กถาติ.

บัดนี้ จะได้ อธิบาย ความ ใน อารัมภ กถา ความ ว่า สมเด็จ พระสัมมา สัมพุทธเจ้า พระองค์ ใด เปน พระศาสดา ของ เรา ผู้ สาธุชนพุทธบริษัท ทั้ง หลาย เรา ผู้สาธุชน พุทธบริษัท ทั้ง หลาย ถึง สมเด็จ พระผู้มี พระภาคย์ พระองค์ ใด เปน ที่ พึ่ง ธรรม ที่ ชอบ ซึ่ง นำสัตว์ ผู้การกะบุคคล ออกไป เพื่อ ความ สิ้น ทุกข์ โดย ชอบ นี้ พระพุทธเจ้า พระองค์ ใด ได้ แสดง ประกาศให้ เวไนย สัตว์ รู้ แจ้งโดย ชอบ แล้ว สม เด็จ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีพระภาคย์ พระองค์ นั้น มีพระกรุณา แล พระญาณ บริสุทธิ์ โดย พิเศษ แสวง หา ประ โยชน์ เกื้อ กูล แก่ หมู่ สัตว์ ตรัสรู้ มรรคา แจ้ง ชัด ทรง พระปรีชา ฉลาดใน ทาง แล ใช่ ทาง โดย กำลัง พระสยัมภูญาณ ทรง แสดง มรรคา แล ใช่ มรรคา แก่ สัตว์ ทั้ง หลายโดย ชอบ ด้วย ประสงค์ จะ ให้ เว้น สิ่งใช่ มรรคา เสีย มา ดำเนิน แต่ใน ธรรม ซึ่ง เปน มรรคา แห่ง ความ ศุข ซึ่ง เปน โลกีย และ โลกุตตร พระองค์ เปน พระศาสดา เอก เลิศ กว่า ผู้ แสดง มรรคา ทั้ง หลาย

บัด นี้ จะได้ แสดง ความ เปน ไป ของ พระอรหันต์ สัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้มีศิริ พระองค์ นั้น จำเดิม แต่ เกิด ความ สังเวช ซึ่ง เปน บุพพเหตุ ของ เนกขัมมะบรรพชา จน ถึง ตรัสรู้ พระอนุตรสัมมาสัม โพธิญาณ เปน ธัม มี กถา ให้ เจริญ ศรัทธา และ เลื่อมใส และ บูชา มัยกุศล ขอ สาธุชน ทั้ง หลาย ผู้ นับถือ พระรัตนไตรย จง ตั้ง จิตร ฟัง ปวัติ กถา ของ พระสัมมา สัมพุทธเจ้า นั้น โดย เคารพ เพราะ ว่า เมื่อ ได้ ทราบ ความ อัศจรรย์ อสาธารณะ คุณ ธรรม ฉนี้ แล้ว แม้ ถึง กาล ที่ พระองค์ ทรง

บรรพชา และ ปธานานุโยค พยายาม แล ได้ ตรัส รู้ พระอนุตรสัมมาสัม โพธิญาณ นั้น ล่วง ลับ ไป นาน ไกล แล้ว ก็ จักเปน เหมือน กาลใกล้ แต่ นั้น ความ เลื่อมใส ยึด คุณ พระสัมมา สัมพุทธเจ้า เปน อารมณ์ ก็ จะ พึ่ง ตั้ง อยู่ แล จะ พึ่ง เจริญ ทวี มาก ยิ่ง ขึ้น ไป เปน กุศล ขันธ์ กอง บุญ ใหญ่ นำ ของ ที่ เปน ประโยชน์ มา ให้ แต่ นั้น ปสาทการ ซึ่ง พุทธ บริษัท ทำ ด้วย เลื่อมใส ภาย ใน คือ ความ เคารพ นอบ นบ ด้วย กาย วาจา จิตร ภาย นอก คือ สักการอามิศ สุคนธชาติ (ประทีป ธูป เทียน) เปน ต้น ก็ จะ พึ่ง สำเร็จ ตาม โอวาท ของ สมเด็จ พระ ทศพล เจ้า นั้น เปน ไป โดย ชอบ เพื่อ อิฏฐวิบุลยผล ทาง สุคติ สวรรค์ แล นฤพาน ตาม สมควร แก่ วิบาก สามารถ นั้น ๆ ด้วย ประการ ฉนี้

อภิสัมโพธิกถา

อนุสนธิ พระธรรมเทศนา มี บุพพาปะระ สืบ เนื่อง ตาม ลำดับ มา บัดนี้ จะได้ วิสัชนา ใน บรรพชา ปธานาภิสัมโพธิกถา แสดง เรื่อง พระ ผู้มี พระภาคย์เจ้า นั้น ทรง บรรพชา แล ประพฤติ ความ เพียร และ ตรัส รู้ พระอนุตร สัมมา สัมโพธิญาณ ดำเนิน อัตถารัมภ เริ่ม ความ ว่า เรา ทั้ง หลาย ถึง พระผู้มี พระภาคย์ พระองค์ ใด เปน สรณะ พระผู้มี พระภาคย์ พระองค์ ใด เปน ศาสดา ของ เรา ทั้ง หลาย เรา ทั้ง หลาย ชอบ ใจ ธรรม ของ พระผู้มี พระภาคย์ พระองค์ ใด พระผู้มี พระภาคย์ พระองค์ นั้น เมื่อ สอง พัน ปี ยิ่ง ด้วย กึ่ง คือ ๒๕๐๐ ปี ของ กลียุค นี้ ล่วง แล้ว พระองค์ เปน อัจฉริย มนุษย์ ในโลก เกิด ณ ตระกูล สักยวงษ์ พระเจ้าโอก กากราช ณ เหล่า มนุษย์ อริยกะ ณ มัธยม ชนบท ทั้ง หลาย (ณ มัชฌิมชนบท ทั้ง หลาย) เปน กษัตริย์ โดย พระชาติ เกิด ดี ทั้ง สอง ฝ่าย เปน โคตมะ โดย พระ โคตร พระองค์ ประ กอบ ด้วย มหาปุริสลักษณ ๓๒ ครบ บริบูรณ์แล้ว อัน กษัตริย์ สักยะ และ โกลิยะ ทั้ง หลาย ซึ่ง เชื่อ ถือ ถ้อย คำ ของ พราหมณ์ ผู้รู้ ลักษณ เปน อัน มาก แล ชน อื่น เปน อัน มาก นับถือ นัก แล้ว พระ องค์ เปน สุขุมาล อย่าง ยิ่ง เปน สุขุมาล จริง อัน ให้ ถึง ความ ศุข บริหาร ด้วย ความ ศุข เพียบ พร้อม พร้อม เพรียง บำเรอ ด้วย กาม คุณ ทั้ง ๕ ครอง อาคาร สถาน (ครอง เรือน อยู่) จน ล่วง ไป ได้ ๒๘ ปี พระมหา บุรุษย์ เมื่อ เจริญ พระวัย พระชนม์พรรษา ๒๙ ปี แล้ว ได้ ความ สังเวช

สฤด พระหฤทัย ดังนี้ว่า อัน ปุถุชน ผู้ยัง ไม่ ได้ สดับ แล้ว เมื่อ ตน เปน สัตว์ มี ชรา พยาธิ มรณะ เปน ธรรมดา อยู่ ที่ เดียว ได้ เห็น ผู้ อื่น ที่ ชรา และ เจ็บไข้ และ ตาย ก็ ย่อม มา เกลียด ชัง ล่วง ตน เสีย ไม่ คิด ว่า เรา จะ พึ่ง แก่ แล เจ็บ ไข้ แล ตาย ไป หา สมควร แก่ เรา ผู้ ดำริห์ ชอบ นี้ ไม่

ครั้น พระมหาบุรุษย์ โพธิสัตว์ นั้น ทำ ในใจ อยู่ เนือง ๆ ฉนี้ ประหนึ่ง จะ มละ ความ เมา ๓ ประการ ใน โลก ทั้ง ปวง เสีย ได้ ความ เมา ๓ ประการ นั้น คือ ความ เมา ใน วัย ๑ ความ เมา ต่อ ความ ไม่ มี โรค ๑ ความ เมา ต่อ ชีวิตร ใน ชีวิตร ๑ สัตว์ ทั้ง หลาย อาไศรย ความ เมา ๓ ประการ เหล่า นี้ ย่อม ประพฤติ ทุจริต ด้วย กาย วาจา จิตร โดย มาก มา สำคัญ ปรโลก ประหนึ่ง ณ ที่ ไกล ครั้ง นั้น พระมหา บุรุษย์ เจ้า เกิด ความ ปริวิตก ว่า แม้ ถึง เรา ก็ เปน ผู้มี ชรา พยาธิ มรณะ เปน ธรรมดา ไม่ ล่วง ชรา พยาธิ มรณะ ได้ เมื่อ เรา อยู่ ณ ท่าม กลาง เรือน อย่าง นี้. ถ้า ชรา พยาธิ มรณะ มา ถึง ก็ จะ พึ่ง เปน ไป เพื่อ โศก และ ร่ำไร ทุกข์ โทมนัศ อุปายาส เรา จะ พึ่ง ปฏิบัติ ฉนไน เมื่อ ชรา พยาธิ มรณะ มา ถึง จึ่ง จัก ไม่ เปน ไป เพื่อ โศก แล ร่ำไร ทุกข์ โทมนัศ อุปายาส ได้ ครั้น แล้ว จึ่ง ทรง พระปริวิตก ว่า อัน บรรพชา ความ ประพฤติ พรต เปน อนาคาริย บรรพชิต นิราศ ขาด จาก สรรพกิจ ที่ จะ เกื้อ กูล แก่ เรือน นั้น เปน คุณ ดี งาม เมื่อ บุคคล ได้ ดำรง ใน บรรพชา แล้ว ความ เมา แม้ ทั้ง ๓ ก็ มิ ได้ เกิด มี หรือ จะ น้อย เบา บาง ลง แม้ ชรา พยาธิ มรณะ จะ มี มา ถึง ก็ จะ ไม่ พึ่ง เปน ไป เพื่อ จะ ให้ เกิด ความ โศก และ ร่ำไร ทุกข์ โทมนัศ อุปายาส นัก ได้ เมื่อ นรชน ที่ หนุ่ม ก็ ดี แก่ ก็ ดี ไม่ มี โรค

หรือ พยาธิ เบียด เบียนก็ ดี มี ชีวิตร อยู่ หรือ จวน มรณะ ก็ ดี มา ประพฤติ บรรพชา ทำ ใน จิตร์ โดย อุบาย อัน ชอบ อยู่ แล้ว ประพฤติ พรหมจรรย์ ให้ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ ประหนึ่ง สังข์ ที่ บุคคล ขัด แล้ว ด้วย ดี บรรพชา นั้น ก็ จัก เกษม ไม่ มี ภัย อยู่ เสมอ ทุก เมื่อ เปน นิจ กาล โดย แท้ ก็และ ฆราวาศ ทำ การ อยู่ ครอง เคหสถาน กามา กรมณฑล นี้ เปน ทาง มา แห่ง ธุลี ลออง มี กามฉันท กามวิตก เปน ต้น ฝ่าย บรรพชาเปน อัพโภกาศ ที่ แจ้ง ไกล ห่าง จาก กิเลสาตูร กังวล มี ประการ ต่าง ๆ เมื่อ บุคคล ครอบ ครอง เรือน อยู่ แล้ว อัน จะประพฤติ พรหมจรรย์ ให้ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ โดย ส่วน เดียว ยาก ที่ จะ ทำ ได้ ไฉน หนอ เรา พึง ปลง ผม และ หนวด นุ่ง ผ้า กาสาวพัตร บำเพ็ญ พรต อนาคาริย ปฏิบัติ ที่ มิ ได้ เกี่ยว ข้อง กังวล ด้วย กามากรสถาน เรา เปน สัตว์ อัน ชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกข โทมนัศ อุปายาส กอง ทุกข์ เหล่า นี้ ครอบ งำ อยู่ แล้ว แม้ ไฉน ความ ทำ ที่ สุด แห่ง กอง ทุกข์ ทั้ง สิ้น นี้ จง พึง ปรากฏ จะ พึง รู้ แจ้ง ประ จักษ์ โดย จริง พระมหาบุรุษย์ ราช เจ้า เกิด กุศล ฉันท์ น้อม ไป ใน บรรพชา เห็น อำนาจ ประโยชน์ ด้วย ประการ ฉนี้

เอวํ โส อปเรน สมเยน ครั้น สมัย ภาย หลัง พระมหาบุรุษย์ เจ้า ทรง พระ เยาว์ ดรุณกุมาร พระ เกสายัง กาลนิท ประกอบ ด้วย เยาว์ ปฐมวัย อัน เจริญ ควร อภิรมย์ อยู่ ใน กามศุข สม บัติ เมื่อ พระ มารดา และ พระ ชนก นารถ พระ ประยูร ญาติ ทั้ง สอง ฝ่าย ทรง พระ กรร แสง พระ ภักตร์ นอง ด้วย อัสสุชล อยู่ ไม่ ยิน ดี ยอม อนุญาต ให้ บรรพชา เลย พระ มหา บุรุษ เจ้า ก็ ปลง พระ สก เกษ และ พระ มัสสุ (ทรง ปลง ผม และ หนวด) ทรง กาสาว พัตร ถึง อนา

การิยปฏิบัติ ผนวช พรต บรรพชา ด้วย บริสุทธิ อัธยาศรัย ตั้งหฤทัยว่า อนิวัตติ ภวิสสามิ เรา จัก เปน บุคคล ไม่ กลับ คืน ยังฆราวาศ วิสัย จัก มี พรหม จรรย์ เปน ที่ ไป ณ เบื้อง หน้า ดังนี้

เมื่อ พระ มหา บุรุษย์ โพธิสัตว์ ได้ ทรง บรรพชา แล้ว ด้วย ประ การ ฉนี้ ย่อม มี พระ หฤทัย ฝัก ฝ่าย ในกุศล สิ่ง ไร ซึ่ง จะ เปน ศุข ประโยชน์ แก่ ตน แก่ ผู้ อื่น เปน ปรกติ แสวง หา ทาง ธรรม ที่ รำงับ ทุกข์ คือ พระ นฤพาน อัน ประเสริฐ มิได้ ย่อ หย่อน ต่อ การ ประ พฤติ ธรรม ปฏิบัติ เพื่อ สัมมา สัม โพธิญาณ

ครั้ง นั้น ใน แว่น แคว้น สักกะ ชนบท มี คณาจารย์ เปน ผู้ ใหญ่อยู่ ๒ คือ อาฬาร ดาบศ กาลาม โคตร ๑ อุททก ดาบศ ราม บุตร ๑ ประ ชุม ชน ได้ เคา รพ นับถือ โดย คุณ ธรรมพระ มหาบุรุษย์ โพธิสัตว์เจ้า เสด็จ ไป ยัง สำนักนี้ อาฬารดาบศ ศึกษา อาจาริยสมัย ได้ บรร ลุ รูป ฌาน ทั้ง ๔ และ อรูป ฌาน ทั้ง ๓ เพียง อากิญ จัญญายตนะสมาบัติ โดย ฉับ พลัน แล้ว ถาม ถึง คุณ พิเศษ ยิ่ง ขึ้น ไป ก็ สิ้น สมัย ของ อาฬาร ดาบศ อยู่ เพียง นั้น พระ องค์ ทรง เหน ว่า อากิญจัญญายตนะ สมา บัติ ไม่ เปน หน ทาง เพื่อ โพธิญาณ เปน แต่ สันต วิหาร และ จะ นำ ให้ ผู้ บรรลุ เปน อากิญจัญญายตนูปะอรูป สัตว์ เท่า นั้น หา เปน มรรคา เพื่อ ปัญญา ตรัส รู้ อย่าง ยิ่ง ไม่ พระ องค์ เสด็จ จากสำนักนี้ อาฬาร ดาบศ นั้น จาริก ไป ถึง สำนักนี้ อุททก ดาบศ รามบุตร ขอ ศึกษา อาจาริย สมัย ท่าน แสดง เนว สัญญา นาสัญญายตนะ สมาบัติ พระ โพธิสัตว์ ทรง ประ กอบ บริ กรรม ได้ บรรลุ อรูปาวจร ธรรมที่ ๔ นั้น ฉับไว พิเศษ กว่า ผู้ ศึกษา ทั้ง ปวง ล่วงสรรพ อัน เตวาสิกชน

แล้ว ทรง เหน ว่า แม้ เนวสัญญา นาสัญญายตนะ สมาบัติ นั้น ก็เปน แต่ สันตวิหาร และ จะ นำ ผู้ บรรลุ ถึง ให้ เกิด เปน เนว สัญญา นาสัญญายตนูปคะอรูปสัตว์ เท่า นั้นไม่ เปน ทาง เพื่อ พระโพธิญาณ พระองค์ จึง เสด็จ หลีก ไป จาก อาศรม สถาน ของ อุทกก ดาบศ แล้ว ทรงสัญจรจาริก เสาะ หา อนุตร สันติ วรบท เสาะ หา ทาง แห่ง ความ ระงับ อัน ประ เสริฐ ไม่ มี ทาง อื่น ยิ่ง กว่า ไป โดย ลำดับ

ก็ และพระดาบศ ทั้ง สอง ซึ่ง บรรลุ มหรคตธรรม แล้ว ด้วย ประการ นั้น ก็ มี ธรรม ที่ ตน บรรลุ ถึง เปน ที่ เปน ไปณเบื้อง หน้า เต็ม อัธยาศรัย ความ ปราถนา อยู่ เพียง นั้น ไม่ มี ปฤชา ซึ่ง จะ ผ่อน ผัน ทำให้ เปน บาท ของ วิปัสสนา ญาณ ปปัญจ ธรรม คือ ตัณหา มาน ทิฏฐิ ซึ่ง เปน ไป ใน รูปา รูป ฌาน หาก กำบัง ให้ เนิ่น ช้า ไม่ ให้ ปฤชา ซึ่ง จะหยั่ง รู้ นิสสรณะ ได้ คำ สั่ง สอน ใน สอง อาจริยสมัย ก็ ล้วน แล้ว อยู่ เพียง สันตวิหาร แล รูปา รูป ภพ เท่า นั้น ซึ่ง จะ เกิด ญาณ สามารถ ฝ่าย วิปัสสนา ทาง นิสสรณะ ธรรม บมิ ได้ มี อุบาย พิเศษ ซึ่ง สั่ง สอน ให้ ทำ รูปา รูปสมาบัติ ให้ เปน ที่ ตั้ง ของ วิปัสสนา นี้ เปน โอวาท ใน สัมมา สัมพุทธ สมัย ไม่ ทั่วไป แก่ ศาสนา อื่น เพราะ เหตุ นั้น พระ โพธิสัตว์ เจ้า ได้ บรรลุ รูปารูปสมาบัติ ทั้ง ๘ แล้วทรง เห็น ว่า ไม่ เปน ไป เพื่อ นิพพิทา อภิญญา สัม โพธนฤพาน (เพื่อ ความ เบื่อ หน่าย ไม่ เปน ไป เพื่อ ความ ตรัส รู้ ยิ่ง ตรัสรู้ เฉภาะ และ ไม่ เปน ไป เพื่อ นิพ พาน ความ ดับ กิเลศ และ กอง ทุกข์ โดย ไม่เหลือ) จึง ไม่ เต็ม พระ หฤทัย เสด็จ ไป เสีย จาก ที่ นั้น ทรง เสาะ หา อนุตร สันติวร บท โดย ลำดับ ใน มคธราฐ์ ก็ ลุถึงอุรุ เวลา ประ เทศ เสนานิคม

จึ่งได้เห็นพื้นภูมิสถานแนวไพร ควรอภิรมย์สำราญจิตรและแม่น้ำมีกระแสหลั่งไหลกระบดด้วยท่าเรียบราบดี มีน้ำใสสอาดจืดสนิททั้งโคจรคามก็เนื่องติดราบทั่วไป เปนที่บรรเทิงพระหฤทัยนัก ทรงสรรเสริญว่า ภูมิภาคประเทศนี้ พร้อมบริบูรณ์ดีด้วยอุปกรณ์ทั้งปวง สมควรจะเปนที่ตั้งสัมมัปปธานวิริยของกุลบุตร (สมควรจะเปนที่ตั้งความเพียรของกุลบุตร) ผู้มีประโยชน์ด้วยความเพียร แล้วก็เสด็จนั่งประทับอยู่ ณที่นั้น

ครั้งนั้น อุปมา ๓ ข้อ เปนอัศจรรย์ พระมหาบุรุษย์ไม่เคยได้ยินมาแต่กาลก่อนเลย มาปรากฏแจ่มแจ้ง เปนโคจรแห่งปฏิชาญาณของพระมหาบุรุษย์ ข้อ ๑ ว่าไม้สดประกอบด้วยยาง บุคคลวางไว้ในน้ำ ถ้าบุรุษย์ต้องการเพลิง ถือเอาไม้สีเพลิงอันบนมาแล้ว สีลงกับไม้สดมียาง ที่บุคคลเก็บวางไว้ในน้ำนั้น ก็จะไม่พึงให้เกิดเพลิงขึ้นได้ บุรุษย์นั้นก็จะพึงเหน็จเหนื่อยลำบากกายถ่ายเดียว เพราะไม้นั้นสด ประกอบด้วยยาง บุคคลเก็บวางไว้ในน้ำ ชุ่มอยู่ด้วยอาโปธาตุกล้าทั้งสองอย่าง คือยางและน้ำนั้น ข้อนี้ฉันใดสมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ยังไม่ได้หลีกออกจากกามทั้งหลาย ด้วยกายและจิตร ความชอบใจ ความรักใคร่ ความสยบ ความหยาก ความกระวนกระวาย เพราะกามยึดกามทั้งหลายเปนอาธารวิสัยเต่า ก็ยังไม่ละเสียด้วยดีณะภายใน ยังหาสงบระงับคืนด้วยดีไม่ สมณพราหมณ์เหล่านั้น แม้ถึงมาเสวยทุกขเวทนาที่กล้าหยาบเผ็ดร้อน เกิดเพราะความเพียรหรือไม่ได้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าหยาบเผ็ดร้อน เกิดเพราะ

ความ เพียร ก็ เปน ผู้ อภัพ ไม่ ควร เพื่อ ปัญญา อัน รู้ อัน เห็น ไม่ ควร เพื่อ จะ ตรัสรู้ ด้วย ดี อย่าง ยิ่ง มี อุปไมย ฉนั้น อุปมาที่ ๒ ว่า ไม้ สด ประ กอบ อยู่ ด้วย ยาง บุคคล เก็บ วาง ตั้ง ไว้ บนบก ไกล ห่าง แต่ น้ำ แล้ว ถ้า บุรุษย์ ต้อง การเพลิง ถือเอา ไม้ สี เพลิง อัน บนมาแล้ว สี ลง กับ ไม้ สด มี ยาง วางไว้ ไกล ห่าง น้ำ นั้น ก็ จะ ไม่ พึง ให้เพลิง เกิด ขึ้นได้ บุรุษย์นั้น ก็ จะ พึง เหน็จ เหนื่อย ลำ บากกาย ถ่าย เดียว เพราะ ว่า ไม้ นั้น แม้ ถึง วาง ไว้ ไกล ห่าง น้ำ แล้ว ก็ แต่ ยัง เปน ไม้ สด ประ กอบ ด้วย ยาง อยู่ บุรุษย์ นั้น จะ ขืน สีไป ก็ จะ เหน็จ เหนื่อยลำ บาก กาย ถ่าย เดียว ข้อ นี้ ฉัน ใด สมณพราหมณ์ เหล่า หนึ่ง เหล่า ใด มา หลีก ออก เสีย จาก กาม ทั้ง หลาย ด้วย กาย และ จิตร อยู่ ก็ แต่ ความ ชอบใจ ความ รัก ใคร่ ความ สยบ ความ หยาก ความกระ วน กระวายเพราะกามยึดกามทั้ง หลายเปนอาชาร วิสัย ซึ่ง เปน ไปอยู่ ในจิตร สมณพราหมณ์ เหล่านั้น ยังไม่ละเสียณภายในได้ ยัง ไม่ สงบระงับคืนได้ สมณพราหมณ์เหล่า นั้น ถึง มา เสวย ทุกข เวทนา กล้า หยาบ เผ็ด ร้อน เกิดเพราะ ความ เพียร หรือ ไม่ได้ เสวย ทุกข เวทนา กล้า หยาบ เผ็ด ร้อน เกิด เพราะ ความ เพียร ก็ เปน ผู้ อภัพ ไม่ ควร เพื่อปัญญา อัน รู้ อัน เห็น ไม่ ควร เพื่อ จะ ตรัส รู้ ด้วย ดีอย่าง ยิ่ง ได้ มีอุปไมย ฉนั้น อุปมา ที่ ๓ ว่า ไม้ แห้ง สนิท บุคคล วาง ตั้ง ไว้ ไกล ห่าง น้ำ ถ้า บุรุษย์ ผู้ ต้อง การ เพลิง ถือ เอา ไม้ สี เพลิง อัน บนมาแล้ว สี ลง กับ ไม้ แห้ง สนิท นั้น ก็ จะ พึง ให้ เพลิง เกิด ขึ้น ได้ เพราะ ไม้ นั้น แห้ง สนิท ด้วย บุคคล มา เก็บ วาง ตั้ง ไว้ บน บกห่างไกล น้ำ ด้วย

จึ่งให้เกิดเพลิง ขึ้นได้ข้อนั้นฉันใด สมณพราหมณ์เหล่าหนึ่งเหล่าใด หลีก ออกเสีย จาก กาม ทั้ง หลาย ด้วย กายและ จิตรอยู่ แล้ว ความชอบใจ ความ รัก ใคร่ ความสยบ ความ อยาก ความ กระ วน กระ วาย เพราะ กาม ยึด กาม ทั้ง หลาย เปน อาธารวิสัย ที่รอง สมณพราหมณ์ เหล่า นั้น ก็ ได้ ละ เสีย ด้วย ดีณภาย ใน แล้ว สงบ ระ รับคืนด้วย ดี แล้ว สมณพราหมณ์ เหล่า นั้น แม้ ถึง มาเสวย ทุกขเวทนา กล้าหยาบ เผ็ด ร้อน เกิด เพราะ ความ เพียร หรือ แม้ ไม่ ได้ เสวย ทุกขเวทนา กล้า หยาบ เผ็ด ร้อน เกิด เพราะ ความ เพียร ก็ เปนภัพพบุคคล ควร เพื่อ ปัญญา อัน รู้ อัน เห็น ควร เพื่อ จะ ตรัส รู้ ด้วย ดี อย่างยิ่งได้ มี อุปไมย ฉนั้น อุปมา ๓ ข้อ นี้ เปน อัศจรรย์ พระ มหาบุรุษย์ เจ้า ไม่ เคย ได้ ยิน ได้ ฟัง มา แต่ ใน กาล ก่อน เลย ได้ มาปฏิภาณ แจ่ม แจ้ง เปน วิสัย ญาณ โคจร ของ พระ มหา บุรุษย์เจ้า ขณะเมื่อ เสด็จ นั่งณภูมิภาค อัน เปน ที่ ควร ตั้ง ความ เพียร ของ กุลบุตร ผู้ มี ประ โยชน์ ด้วย เพียร นั้น ครั้ง นั้น พระ มหา บุรุษย์เจ้า กลัว นักแต่ อกุศล ธรรม อัน จะ ครอบงำ จิตร มี กาม วิ ตก เปน ต้น ดำริห์ เริ่ม ความ เพียร วาระ ที่ แรก นั้น กด พระ ทนต์ เบื้อง ต่ำ ด้วย พระทนต์ เบื้อง บน จด เพ ดาน ด้วย พระ ชิวหา บีบ คั้น จิตร ด้วย จิตร ให้ เร่า ร้อน นัก ประ พฤติ อยู่ ฉนั้น พระ เส โท ก็ ไหล ส้าน จาก พระกัจ ฉประ เทศ (รัก แร้) ทั้ง สอง ประ หนึ่ง บุรุษย์ กำลัง น้อย อันบุรุษย์ กำลัง มาก มา จับใน ศีศะ หรือ ใน คอ ในบ่า แล้ว บีบ คั้น กด ลง ไว้ ฉนั้น แม้ เกิด ทุกขวิการ พระ เส โท ส้าน จาก พระ กัจฉประ เทศ ทั้ง

สองฉนี้แล้ว พระมหาบุรุษย์ก็ปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อนพระสติเข้าตั้งอยู่หมั้นไม่ฟั่นเฟือน ก็แต่พระกายระส่ำสายไม่สงบระงับ เพราะกำลังความเพียรที่ทนยากนั้นหากเสียดแทง ทุกขเวทนากล้าเห็นปานฉนี้ เกิดขึ้นแล้วก็ไม่ครอบงำจิตรพระมหาบุรุษย์เจ้าตั้งอยู่ได้ แต่นั้นพระมหาบุรุษย์เจ้า ทรงพระดำริห์จะทรงประพฤติอปาณกฌาน เพ่งไม่มีปราณไม่มีลมอัสสาสะปัสสาสะ ทรงกลั้นลมอัสสาสะปัสสาสะไม่ให้ดำเนินโดยพระนาสิก และพระโอษฐ์อันเปนทางปรกติ ลมอัสสาสะปัสสาสะก็ออกโดยช่องพระกรรณ์ทั้งสอง มีสำเนียงอันดังก้อง ประหนึ่งเสียงสูบของนายช่างทอง อันนายช่างทองสูบไปมาอยู่ฉนั้น พระองค์ทรงปรารภความเพียรหมั้นไม่ย่อหย่อน พระสติตั้งอยู่หมั้นไม่ฟั่นเฟือน แต่พระกายระส่ำระสายไม่สงบ เพราะกำลังความเพียรที่ทนยากนั้นหากมาเสียดแทง ทุกขเวทนากล้าเห็นปานดังนี้ เกิดขึ้นแล้ว ไม่ครอบงำจิตรของพระมหาบุรุษย์ตั้งอยู่ได้ แต่นั้นพระมหาบุรุษย์เจ้า ทรงกลั้นลมอัสสาสะปัสสาสะไม่ให้ดำเนินโดยพระนาสิกและพระโอษฐ์ และพระกรรณ์ทั้งสองอีกเล่า ก็เกิดทุกขเวทนาให้ปวดพระเศียรเบื้องสูงมีกำลังนัก ประหนึ่งต้องเชือดเฉือนพระเศียรส่วนมุทธา ด้วยมีดโกนอันคมฉนั้น แต่นั้นพระมหาบุรุษย์ก็ทรงกลั้นลมอัสสาสะปัสสาสะ ไม่ให้ดำเนินโดยพระนาสิก และพระโอษฐ์ และพระกรรณ์ทั้งสองคงอยู่ไม่คืนคลาย ก็เกิดทุกขเวทนาให้ปวดเศียรเปนกำลังประหนึ่ง

ต้องบึ่งรัดไว้ด้วยเชือกหนังอันหมั้นแน่นนักฉนั้น พระมหาบุรุษย์เจ้า ก็ดำรงคงความเพียรอยู่ในอปาณกฌานไม่คืนคลาย ลมทั้งหลาย มีกำลังนักมาตัดเชือดกุจฉิประเทศ ให้ยอกเสียดทั่วไป ประหนึ่งต้องเชือดตัดในภายใน ด้วยมีดเชือดมังสะโค อันคมกล้าฉนั้น พระมหาบุรุษย์ก็ดำรงความเพียร อปาณกฌานนั้นกล้าขึ้นไปไม่ท้อถอย ก็เกิดร้อนในพระกายมีกำลังนักประหนึ่งบุรุษย์กำลังน้อยอันบุรุษย์กำลังมาก สองคนมาจับยึดในแขนทั้งสองแล้วให้ร้อนรุ่มอยู่ณหลุมเต็มด้วยถ่านเพลิงฉนั้น พระมหาบุรุษย์ก็ปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อน พระสติเข้าไปดำรงหมั้นไม่ฟั่นเฟือนแต่พระกายระส่ำระสายไม่สงบระงับได้ เพราะความเพียรทนยากนั้นหากมาเสียดแทงทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นกล้านัก แม้เห็นปานฉนี้แล้ว ก็ไม่ครอบงำจิตรพระมหาบุรุษย์เจ้าตั้งอยู่ได้ พระองค์เสวยทุกขเวทนาพ้นวิสัยที่สามัญมนุษย์จะทนทานอดกลั้น จนเทพยดาบางเหล่าได้เห็นแล้ว กล่าวเจรจาแก่กันว่า พระสมณโคดมทำกาลเสียแล้ว เทพยดาบางเหล่ากล่าวว่า พระสมณโคดมเจ้า ใช่ผู้ทำกาลแล้วยังหาทำกาลกิริยาแล้วไม่ แต่มาทำการอยู่บัดนี้ เทพยดาบางเหล่ากล่าวว่า ไม่เช่นนั้น จะว่าพระสมณโคดมทำกาลแล้ว หรือทำกาลอยู่บัดนี้ ก็ไม่ชอบทั้งสองสถาน พระสมณโคดมเจ้า เปนอรหันต์ การอยู่เช่นนี้เปนวิหารธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้อรหันต์ เทพยดาทั้งหลายได้เห็นแล้วสดดจิตรเจรจากันสามวิกัปโดยนิยมดังนี้ ก็แลทุกขัปปธานความเพียร

ทนยากทางอปาณกฌานนั้น พระมหาบุรุษย์เจ้าทรงประพฤติด้วยฉันท อุสาหะกล้าหาญ ให้เกิดทุกขเวทนาอย่างยิ่งฉนั้นแล้ว ก็ไม่เกิดธรรมวิเศษอันใดอันหนึ่งขึ้นได้ พระมหาบุรุษย์จึงดำริห์จักยักย้ายทุกกรกิริยาไปโดยสถานอื่น ทรงพระปริวิตกตั้งพระหฤทัยเพื่อจะปฏิบัติ ตัดอาหารเสียด้วยประการทั้งปวง เกลือกว่าข้อนั้นจะพึงเปนทาง เพื่อจะตรัสรู้ด้วยดีอย่างยิ่งบ้าง จึงเทพยดาทั้งหลายได้ทราบกระแส พระดำริห์นั้น มีความสลดจิตรคิดจะอุปถัมภ์ด้วยโอชาทิพย์เปนเครื่องเลี้ยงพระกาย จึงเข้าไปใกล้พระมหาบุรุษย์แล้วกล่าวบริยายทัดทานว่า ข้าแต่ผู้นฤทุกข์ ท่านจงอย่าปฏิบัติ เพื่อจะตัดอาหารเสีย ด้วยประการทั้งปวงเลย ถ้าหากท่านจะพึงปฏิบัติ เพื่อจะตัดอาหารเสียด้วยประการทั้งปวงให้จงได้แล้ว ข้าพเจ้าทั้งหลายจักแซกโอชาทิพย์ โดยขุมพระโลมชาติ ให้เปนเครื่องอุปถัมภ์พระกายไว้ พระองค์จะได้ดำรงอยู่ไม่มีอันตราย พระมหาบุรุษย์ได้ฟังอธิบายความประสงค์ของเทพยดาดังนั้น จึงเห็นว่าการปฏิญาณ เมื่อไม่สมดังประสงค์ ก็จะเปนมุสาแก่พระองค์ไป จึงดำริห์ว่ากระนั้นเราพึงผ่อนบริโภคอาหารลดลง ๆ ทีละน้อย ๆ โดยลำดับ เถิด พระมหาบุรุษย์ดำริห์ฉนั้นแล้ว ก็เสวยพระอาหารผ่อนถอยน้อยลงแต่เพียงซองพระหัตถ์หนึ่ง ๆ แล้วลดถอยน้อย ๆ ลงตามลำดับจนถึงเท่าเยื่อในถั่วเขียวบ้าง เท่าเยื่อในถั่วภูบ้าง เท่าเยื่อในถั่วดำบ้าง เท่าเยื่อในเม็ดบัวบ้าง เปนอย่างน้อย เมื่อพระองค์ทรงปฏิบัติลดถอยพระอาหารเสวยแต่น้อยดังนี้ พระสรีรกาย

ก็ ซูบ ผอม ลง กว่า ปรกตินัก ตาม องคา พยพ น้อย ใหญ่ สะพรั่ง ไป ด้วย ปม และ ขอด มี พรรณ ดำ ประ หนึ่ง เถา อสี ติก บัพพ ข้อมาก และ เถา กาพ บัพพ ข้อ ดำ ฉนั้น พระ มัง สะ เนื้อง พระ ที่ นั่ง ก็ เหือด หาย แฟบ แนบ กับ พระ อัฐี ดัง สัณฐาน กีบ เท้า อูฐ แถว พระ อัฐี เบื้อง พระ ปฤษฎางค์ ก็ ผุด เปน หนาม สะพรั่ง คด ค้อม น้อม ลง ดุจหนึ่ง เถา วัฏฏ นาวัลลี ตาม แถว พระ อัฐีพระปรัส ข้าง ทั้ง ซ้าย ขวา ก็ ชำรุดโหรง ดุจ กอง แห่ง ศาลา เก่า ปราศ จาก เครื่อง มุง ไม่ มี ผู้ บำรุง ฉนั้น ดวง พระ เนตร ทั้ง สอง ดู ถล่ม ลึก ซั้น เข้า ไป วง พระ เนตร ดุจ หนึ่ง ดวง ดาว ตา น้ำ ใน บ่อน้ำ ลึก หลาย ชั่ว บุรุษย์ ฉนั้น ทั้ง พระ ฉวี ผิว พระ มังสะ เบื้อง พระ เศียร ก็ เหี่ยว แห้ง ดุจ หนึ่ง น้ำ เต้า ที่ตัด มา แต่ ยัง ดิบ ยัง สด ต้อง ลม และ แดด แล้ว เหี่ยว แห้งไป ฉ นั้น พิกล แปร ผัน แห่ง พระ กาย ของ พระ มหา บุรุษย์เจ้า ดัง แสดง มา ทั้งปวง นี้ เกิด มี แก่ พระ มหา บุรุษย์ เจ้า เพราะ โทษ ที่ มี อาหาร น้อย นั้น อย่าง เดียว ผิว พระ มัง สะ เบื้อง พระ อุทร ก็ เนื่อง ติด กับ พระ อัฐีแถว พระ ปฤษ ฎางค์ เมื่อ พระ องค์ คิด จะ จับ ต้อง ตาม ผิว พระ มังสะเบื้อง พระ อุทร ก็ กระ ทั่ง ถูก แถว พระ อัฐี เบื้อง พระ ปฤษฎางค์ เมื่อ พระ องค์ คิด จะ จับ ต้อง พระ อัฐี เบื้อง พระ ปฤษฎางค์เล่า ก็ ถูกต้อง ผิว มังสะพระ อุทร เมื่อ พระ องค์ ดำรง พระ กาย ถ่าย เว็จ หรือ จะถ่าย มูตร ก็ ซวนเซ ล้ม ลงณที่ นั้น เมื่อพระ องค์ จะ ให้พระ กาย อัสสาสะ สบาย บ้าง ลูบ พระ องค์ ลง ด้วย ฝ่า พระ หัตถ์ พระ โลมชาติ ทั้ง หลาย มี ราก เหน้า ก็ หลุด หล่น ลง จาก พระ กาย จน มนุษย์

ทั้งหลาย ได้ เห็น แล้ว สดด จิตร กล่าว ทัก ว่า พระ สมณ โคดม มี พรรณ กาย ดำ บาง จำ พวก กล่าว ว่า เปน แต่ คล้ำ ไม่ สดใส บาง จำ พวก กล่าว ว่า มี ผิว พร้อย พราย มนุษย์ ทั้ง หลาย เห็น พรรณ พิกล แล้ว กล่าว ทัก สาม วิ กัป ฉนี้ พรรณ แห่ง ผิว ของ พระ มหา บุรุษย์ เจ้า ที่ บริสุทธิ์ ผุด ผ่อง นัก เพียง นั้น ก็ เผือด แผดผิดปรกติไป เพราะ โทษ ที่ มี พระ อาหาร น้อย นั้น อย่าง เดียว เข้า เบียด เบียนกำจัด เสีย ให้ แปร ผัน และ พระ มหา บุรุษย์เจ้า นี้ ประกอบ ไป ด้วยเหตุ สัมปทาบุรพาธิ การ คุณ บุญบารมี กฤษฎาภินิหาร ไพศาล พิเศษ กว่าสามัญ สัตว์ เปน ที่ ตั้ง แห่ง อัจฉริยอัพ ภูตธรรม คุณ สมบัติ ใน สมัย เมื่อ หยั่ง ลง ยัง พระ ครรภ์ และ เวลา ประ สูติ ฉ นั้น แล้ว และ ทรง พระ ปรีชา ญาณ ใหญ่ หลวง ฉลาด รู้ ใน ประ โยชน์ และ ใช่ ประ โยชน์ ทั้ง ปวง ล่วง โล กิยมนุษย์ ทั้ง พระสติ สัมปชัญ ความ ดำริห์ ใน อุบาย ก็ บริ สุทธิ์ พิเศษ โดย ปรกติ แต่เดิม มา แต่พระ บารมี ธรรม หาก บัน ดาล ดน เหมือน ดุจแจ้ง ประจักษ์ แล้ว ตักเตือน พระ หฤทัย ให้ ทรง สำคัญ ที่ จะ แสวง หา พระโพธิญาณ สันติวรบท ที่ ระงับ เกษม ศุข อย่าง ยิ่ง นั้น ด้วย ทุก กรกิริยา ต่าง ๆ จน ได้ เสวย ความ ทุกข์ อย่าง ยิ่ง เกิด ด้วย กำ ลัง พยายาม ด้วย ประการดัง นี้ ๆ เพื่อ เปน ประโยชน์ ครั้ง เมื่อ พระ องค์ สำ เร็จ พระ อนุตรสัมมา สัม โพธิญาณ เปน พระ สยัมภู สัมมา สัมพุทธเจ้า แล้วเมื่อ ใด เวไนย สัตว์ บางเหล่า ที่ เลื่อมใส ใน การ ปฏิบัติ เศร้า หมอง สำคัญคิดว่า อุตตริมนุสสธรรม อลม ริยญาณ ทัสสนะ วิเศษ จะ พึ่ง สำ เร็จ ได้ ด้วย

ทาง ทุก กรกิริยา อย่างนี้ พระองค์ จะ ได้ แสดง ให้ เวไนย สัตว์ เหล่านั้น ทราบชัดว่า เราได้ ทดลอง แล้ว ล่วงกาล เท่านี้ ๆ อริยธรรม คุณพิเศษ อัน หนึ่ง อันใดไม่ มี เพราะ ทุก กร กิริยา นั้น เลย ตรัสฉนี้ แล้ว จะได้ สั่ง สอน เวไนย สัตว์ ซึ่ง เลื่อมใส ในปฏิบัติเศร้าหมองเหล่า นั้น ให้ คลาย เสีย จาก ความ สำคัญ ผิด มิจฉา ปฏิบัติ ทั้ง ปวง ได้ โดย สวัสดี จึ่ง ดน บันดาล ให้ ทรง สำคัญ แล้วบำเพ็ญทุก กรกิริยา จน ได้ เสวย ทุกขเวทนา หยาบ กล้า เผ็ด ร้อน นัก ด้วย ประ การ ฉนี้

ครั้ง นั้น พระมหาบุรุษย์ เจ้า ดำริห์ ปรา รภ ถึง ความ เสวย ทุกขเวทนา เกิด เพราะ ความ เพียร นั้น ว่า สมณพราหมณ์ เหล่าหนึ่ง เหล่า ใด ได้ เสวย ทุกขเวทนา กล้า หยาบ เผ็ด ร้อน เกิด เพราะ ความ เพียร ใน กาล ล่วง แล้ว สมณพราหมณ์ เหล่านั้น ได้ เสวย ทุกขเวทนา เกิด เพราะ ความ เพียร เปน อย่าง ยิ่ง อยู่ เพียง เรา ได้ เสวย ณบัดนี้ หา ล้น เหลือ เกิน กว่านี้ ไม่ ถึง สมณพราหมณ์ ซึ่ง จักได้ เสวย ทุกขเวทนา เกิด เพราะ ความ เพียร ใน อนา คตกาล เล่า ก็ เปน อย่าง ยิ่ง อยู่ เพียง เรา ได้ เสวยณบัดนี้ จัก ไม่ มาก เกิน กว่านี้ ไป ถึง สมณพรามณ์ ซึ่ง เสวย ทุกขเวทนา เกิด เพราะ ความ เพียรอยู่ ณกาล บัจจุบันนี้ เล่า ก็ เปน อย่าง ยิ่ง อยู่ เพียง เรา ได้ เสวย ณบัดนี้ จะ ไม่ มาก เกิน กว่านี้ ไป เรา ก็ ไม่ ได้ บรรลุ ประ สบ อุตตริมนุสสธรรม อลมริยญาณ ทัสสนวิเศษ ด้วย ทุก กรกิริยา อัน เผ็ด ร้อน อันนี้ เลย หรือ หน ทาง เพื่อ จะ ตรัสรู้ จะ พึง เปน อย่าง อื่น จาก ทุก กรกิริยานี้

ครั้ง นั้น ประหนึ่ง อันนิยาม ซึ่ง จะ นำ ความ เปน พระสยัม ภูมา หาก คนบัน ดาล ให้ พระ มหาบุรุษย์ เจ้า ทรง พระ ดำริห์ ถึง ความ หลัง ครั้ง เสด็จ นั่งณร่ม ไม้ หว้า อัน เย็น ณสถาน การ งาน ของ พระ สัก กาธิบดี ผู้ พระ บิดา นั้น ว่า ออ เราจำได้ อยู่ เรา ได้ นั่งณเงา ไม้หว้า อัน เยื่นณการ งาน ของ พระ สักกผู้ เปน บิดา เรา ได้ สงัด จาก กาม ทั้ง หลาย สงัด จาก อกุศล ธรรม ทั้ง หลายแล้ว เข้า ไป ถึงพร้อม บรรลุ ปฐม ฌาน มีวิตก มีวิจาร มีปีติ และ ศุข เกิด แต่ วิเวก อยู่ หรือ สมาธิ นั้น จะ พึ่ง เปน ทาง เพื่อ จะ ตรัสรู้ ครั้ง นั้นสตา นุสารี่ วิญญาณ วิญญาณ ไป ตามสติ ก็ ได้ เกิด มี แก่ พระ มหา บุรุษย์ เจ้า ว่า สมาธิ นั้น และ เปน ทาง เพื่อ จะ ตรัสรู้ เรา กลัว แต่ ศุข ที่ เว้น จาก กาม ทั้งหลาย เว้น จาก อกุศล ธรรม ทั้ง หลาย นั้น หรือ เรา ไม่ กลัว แต่ ศุข อันนิราศ จาก กาม และ อกุศล ธรรมนั้น ก็ แต่ความ ศุข นั้น อันบุค คล มี กาย หิว อ่อน เกิน ประมาณ อยู่ อย่าง นี้ ไม่ ทำง่าย เพื่อ จะได้ เมื่อ บุค คล มี กาย ถึง ความ บอบ ช้ำ หิว อ่อนนัก อยู่ อย่าง นี้แล้ว ไม่ ได้ บรรลุ ความ ศุข นั้น โดย ง่าย เลย ไฉนหนอ เรา พึ่ง กลืน กิน ซึ่ง อาหาร หยาบ คือ เข้า สุก และ กุม มาศ เถิด แต่ นั้น พระ มหาบุรุษย์ ก็ สละ ทุกกร กิริยา นั้น เสีย เสวย พระ อาหาร หยาบ เข้า สุก และ กุม มาศ ตาม ปรกติ เหมือน แต่ ก่อน นั้น

ครั้ง นั้น ภิกษุ ทั้ง ๕ ซึ่ง มี นาม บัญญัติ ว่า เบญจวัคคีย์ หวัง ต่อ คุณ พิเศษ ทาง อุตริ มนุสส ธรรม แต่ พระ มหาบุษย์ เจ้า เปน เบื้อง หน้า มาบำ รุง ปฏิบัติ พระ องค์ อยู่ เนือง นิตย์ ด้วย ประสงค์ จำ นง จิตร ต่อ อตมริยญาณ ทัสสนะวิเศษ ซึ่ง พระ โพธิสัตว์ เจ้า จะ

ได้ตรัส รู้ แล้วประทาน แก่ ตน ครั้น เหน พระมหา บุรุษย์ เสวย พระ อาหาร หยาบ ฉะนั้น ก็ เบื่อน จิตร คิด เหน เหนว่า พระ องค์ มักมาก คลาย เสีย จาก ความ เพียร หันเวียน มา เพื่อ พุ่ม เฟือย นัก แล้ว จึง พร้อม กัน ทั้ง ๕ หลีก ไป เสีย จาก พระ มหาบุรุษย์ โพธิสัตว์ เจ้า นั้น ไม่ อาลัย ให้บัณฑิตย์ พึ่ง สันนิฐาน ใน ที่ นี้ ว่า ซึ่ง ภิกษุ เบญจวัคคีย์ ได้ มา ปฏิบัติ พระ องค์ อยู่ แล้ว หลีก ไปณภาย หลัง ฉนี้ นั้น ประหนึ่ง อัน ธรรมดา นิยามของ พระ บารมี ธรรม ของ พระ มหา บุรุษย์ หาก บันดาล ให้ เปน ไป กาล เมื่อ พระ องค์ มีประ สงค์ ด้วย จะได้เปน พยาน รู้ เหน ประ จักษ์ ตา ใน ทุกกร กิริยา ทุกขัปปธาน จึ่ง ได้ มากระทำ วัตรปฏิบัติพระ องค์ ตลอด มา ครั้น เมื่อ เวลามี ประ โยชน์ ด้วยกาย วิเวก เงียบ สงัด ใน ทาง ปฏิบัติ ภาย ใน จิตร แม้ ผู้ ที่ อยู่ ชิด ณที่ เดียว กัน ไม่ พึ่ง เปน พยาน รู้ เหน ได้ จึ่ง ได้ ละ พระ องค์ ไว้หลีก ไป เสีย จาก ที่ นั้น ด้วย ประ การฉนี้

ปาง เมื่อ เบญจวัคคีย์ หลีก หนี ไป เสีย จาก ที่ นั้น แล้ว พระ มหา บุรุษย์ เจ้า ก็ สงัด ด้วย กาย วิเวก ส้องเสพย์ เสวย พระ อาหารหยาบ มี เข้า สุก แล กุมมาศ เปน ต้น โดย ลำดับ ให้ พระกาย มี กำลัง ดำรง เปน ปรกติ แล้ว สืบ ต่อ พาก เพียร พยายาม ใน ฌาน สมาบัติ มิได้ ช้า อาศรัย ประ โยค อัน ชอบ ความเพียร อัน ชอบทำใน จิตร โดย ชอบ พระองค์ ได้ มละนิวรณ์ ทั้ง ๕ คือ กาม ฉันท์ พยาบาท ถิน มิทธะ อุทธัจจะ กุกกุจจะ วิจิกิจฉา ให้ ปราศไป โดย วิกขัมภนะปหาน บรรลุมหรคต รูปาวจรฌาน ทั้ง ๔ คือ ปฐมฌาน ความ เพ่ง ที่ ๑ มี องค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ